

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії**

«На правах рукопису»
УДК 37.013.42:077.5-042.72-053.67:791

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

_____ Роман БОГАЧЕВ
«20» грудня 2021р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 231 «Соціальна робота»
на тему: «Особливості застосування кіномистецтва у соціально-
педагогічній роботі з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією»**

Виконала:
студентка VI курсу, групи СР-01МП
Качаєнко Аліна Борисівна _____

Керівник:
Доцент, кандидат філософських наук
Коваль О. А. _____

Рецензент:
старший викладач кафедри
теорії та практики управління, к. пед. н.,
Бриль Ю.О. _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць інших
авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2021 року

АНОТАЦІЯ

Качасенко А. Б. Особливості застосування кіномистецтва у соціально-педагогічній роботі з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією – на правах рукопису.

Магістерська дисертація за спеціальністю 231 Соціальна робота. – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра філософії. – Київ 2021. – 98 с., 3 табл., список джерел з 84 найменувань.

Дисертація присвячена проблемі соціалізації підлітків та впливу на цей процес кіномистецтва як інституту соціалізації. В роботі узагальнено теоретичні підходи стосовно поглядів на процес соціалізації, зокрема осіб підліткового віку, впливу мистецтва на процес соціалізації, досвід роботи українських та світових кіноклубів. На основі цього узагальнення виявлено позитивний вплив залучення підлітків до участі у кіноклубах як неформальних інститутів соціалізації. Встановлена ефективність використання методу кінотерапії з даною категорією клієнтів. Представлено проект кіноклубу як неформального середовища для успішної соціалізації підлітків. В кіноклубі запропоновано розроблену нами методику проведення кінотерапевтичних занять.

Ключові слова: соціальна робота, соціалізація, інститут соціалізації, агент соціалізації, підлітковий вік, культура, мистецтво, кіноклуб, арт-терапія, кінотерапія.

SUMMARY

Kachaienko A. B. Peculiarities of the application of cinematography in socio-pedagogical work with adolescents who have problems with socialization - Manuscript.

Master's thesis in specialty 231 Social work. - National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of philosophy. - Kyiv 2021. - 98 pp., 3 tables, list of sources from 84 titles.

The dissertation is devoted to the problem of socialization of adolescents and the impact on this process of cinema as an institution of socialization. Theoretical approaches to perspectives on the process of socialization, in particular adolescents, the impact of art on the process of socialization, the experience of Ukrainian and world cinema clubs. The positive impact of attracting adolescents to participate in cinema clubs as informal institutions of socialization has been identified. The efficiency of using the cinema therapy method with this category of clients has been established. The project of a cinema club as an informal environment for successful socialization of teenagers is presented. The cinema club offers our method of conducting film therapy classes.

Key words: social work, socialization, institute of socialization, agent of socialization, adolescence, culture, art, cinema club, art therapy, cinema therapy.

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження проблем соціалізації особистості підлітка.....	10
1.1 Соціалізація як процес включення людини до культури.....	10
1.2 Особливості соціалізації особистості у підлітковому віці.....	26
1.3 Мистецтво як інститут соціалізації.....	32
Висновки до Розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. Роль кіномистецтва у подоланні проблем у соціалізації важковиховуваних підлітків.....	39
2.1 Проблеми соціалізації підлітків в сучасному українському суспільстві...39	
2.2 Методи та технології роботи з підлітками, які мають проблеми з соціалізацією.....	49
2.3 Узагальнення досвіду використання кіномистецтва в соціально-педагогічній роботі із підлітками, які мають проблеми з соціалізацією.....	55
Висновки до Розділу 2.....	63
РОЗДІЛ 3. Кіноклуб як простір неформального спілкування для підлітків з проблемами соціалізації	65
3.1 Проект кіноклубу.....	65
3.2. Обґрунтування методики арт-терапевтичного впливу на особистість засобами кінотерапії.....	79
3.3. Методика проведення кінотерапевтичного заняття.....	84
Висновки до Розділу 3.....	88
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
ДОДАТКИ.....	98
Додаток А.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із найважливіших завдань сучасного суспільства є робота в напрямку соціалізації своїх громадян, а особливо молодого покоління, яке представляє собою майбутнє нашої країни. Соціалізація є необхідним етапом у розвитку людини, в її становленні як особистості, а соціалізація підлітків виступає важливим процесом встановлення взаємин особистості і соціуму, а також самопізнання і самореалізації. При цьому, рівень культурного, морального, духовного, особистісного та фізичного розвитку молоді визначає можливості та перспективи розвитку суспільства, його стабільність та життєздатність. Дослідження ціннісних орієнтацій сучасної української молоді свідчать про певну кризу самовизначення та ідентичності, втрату традиційних цінностей і т.д., що свідчить про існування проблем з соціалізацією дітей та молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Актуальність теми дослідження обумовлена зростанням загрозливих тенденцій у сфері соціального виховання підростаючого покоління. Високий рівень правопорушень, наркотична та алкогольна залежності, суїцидальні прояви у підлітків та молоді – це лише невелика частина тих проблем, що постають перед українським суспільством. Причинами загострення проблем, що постають перед українською молоддю, є не тільки економічна криза та криза сімейної соціалізації, а криза ціннісних орієнтацій суспільства в цілому, що, безумовно впливає на процес соціалізації. Нагальною стає потреба вдосконалення механізмів соціалізації підлітків, активного включення в цей процес таких інститутів як мистецтво у його найбільш масових, популярних серед підлітків та молоді формах.

Механізми процесу соціалізації підлітків мають забезпечити засвоєння культурно-історичного досвіду, який накопичувався попередніми поколіннями, і адаптацію засвоєного досвіду до сучасних вимог нашого суспільства, а сам

процес соціалізації означає розвиток і саморозвиток особистості як такої, що необхідне для адаптації людини до життя в суспільстві.

Мистецтво та художня діяльність – це особлива форма людської активності та спілкування спрямована на формування внутрішнього світу особистості, прийняття нею суспільно значимих цінностей. Єдиним способом культурного наслідування через виховання у дитини ціннісного ставлення до себе та до світу є спілкування. Мистецтво взагалі та кіномистецтво зокрема є особливою формою суб'єкт-суб'єктної взаємодії, найдосконалішою формою спілкування. Ця функція мистецтва забезпечує соціалізацію особистості, формує її соціально-творчу активність. Соціальним призначенням сучасного кіномистецтва є саме забезпечення діалогового спілкування, обміну цінностями, виховання шляхом активного, дієвого, пристрасного відстоювання певної системи цінностей не просто «на словах», а й через дію, вчинки героїв, авторську життєву позицію. Кінотерапія є одним із найбільш ефективних напрямків арт-терапії (терапії душі мистецтвом) в роботі з підлітками, що сприяє формуванню певних цінностей та смислів особистості підлітків, надаючи глибокий вплив на процес соціалізації. Позитивним ефектом кінотерапії є те, що даний метод цілісно торкається не тільки емоційної, а й інтелектуальної, поведінкової, інтуїтивної сфери «Я» особистості підлітків та сприяє корекції складнощів їх соціалізації.

Наукова розробленість проблеми дослідження. Проблема соціалізації підлітків привертає увагу багатьох дослідників, що відображають складність та багатовимірність природи даного феномену. Так, сутність соціалізації, її закономірності та механізми розглянуто у класичних та сучасних працях соціологів, філософів, психологів, соціальних психологів, педагогів, культурологів: П.Бергера і Т. Лукмана, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, М.Кагана, . Кендалла, М. Кле, М.Козлової, І.С. Кона, , Г. Крайга, Дж. Г. Міда, М.Мід, А. Г.І. Марасанова, Маслоу, А.В. Мудрика, Т. Парсонса, Ф Ф. Райса, А.А. Реана, О. Черниш, Д.І. Фельдштейна, М. Ф. Юрій. Проблему соціальної адаптації в своїх працях розглядали Т. Азарова, Н. Альошина, М. Антропова, М. Битянова,

Ю. Волошкова, О. Власова, А. Кравченко, Л. Мардахаева, В. Маркова. Дослідженням проблем соціалізації підлітків займалися такі вчені, як Г.М. Авер'янова, Т.В. Говорун, І.В. Грибенко, С. В. Кириленко, В. О. Киричук, П. А. Куліша, О. В. Петрунько та інші.

Дослідженню ролі мистецтва в соціалізації особистості присвячено праці: Л.М. Масол, Г.П. Шевченко, О.С. Белих, Є.А. Зеленова та ін. На сьогодні накопичений великий практичний досвід, що дозволяє говорити про високу ефективність впливу творів мистецтва та культури на особистість (Л.С. Виготський, Т.М. Буякас, Е.І. Мещерякова, М.К. Мамардашвілі, А.М. П'ятигорський, А.Ф. Лосєв та ін), а саме застосуванню метода кінотерапії в роботі із підлітками, що мають проблеми соціалізації: А.Менегетті, А.О. Парсей-Гочер. В.А. Петровський, М.Ю Кондрат'єва, І.О. Нерубаєва, А.П. Павловський, А.В. Шебардіна, О.Л. Вознесенська та ін. Кінотерапія як ефективний метод терапії мистецтвом розглядається в працях: О.В. Кісельової, Н.А. Гайструк, А.А. Трусь, С.В. Березін та ін. На основі кінотерапії психологи розробляють програми корекції психічного та особистісного розвитку підлітків, що мають проблеми соціалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерську дисертацію виконано на кафедрі філософії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» згідно з ініціативною темою «Загальнонаукові засади та інноваційні практики соціальної роботи».

Об'єктом дослідження є процес соціалізації підлітків.

Предметом дослідження є застосування кіномистецтва у соціально-педагогічній роботі з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією.

Гіпотеза дослідження полягає в у припущенні про те, що успішний процес соціалізації підлітків багато в чому залежить від організації соціально-психологічної та соціально-педагогічної роботи щодо подолання проблеми десоціалізації шляхом залучення підлітків до активного діалогового спілкування. Діяльність кіноклубу як неформальної соціальної групи на основі спільних

інтересів до мистецтва кіно та як соціального простору взаємодії представників різних поколінь, дозволить здійснити виховну та психотерапевтичну роботу, спрямовану на корекцію особистісних рис, що обумовлюють девіантну поведінку й сприяють соціальній дезадаптації, а також буде сприяти набуттю навичок подолання проблем, формуванню позитивної соціальної поведінки, гармонізації «образу Я», розвитку рефлексії, подоланню маргінальності та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є підвищення ефективності процесу соціалізації підлітків шляхом організації неформального діалогового спілкування та творчої діяльності у просторі Кіноклубу.

Досягнення поставленої мети та перевірка робочої гіпотези зумовлює вирішення наступних **завдань**:

- розкрити поняття процесу соціалізації на основі аналізу основних теорій соціалізації;
- охарактеризувати механізми та інститути підліткової соціалізації на основі визначення особливостей підліткового віку;
- обґрунтувати роль мистецтва як одного з інститутів соціалізації, розкрити виховний потенціал кіномистецтва та визначити особливості його впливу на формування особистості;
- визначити основні проблеми підліткового віку та провести діагностику проблем у соціалізації важковиховуваних підлітків,
- охарактеризувати методи роботи з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією;
- узагальнити досвід використання кіномистецтва в соціально-педагогічній та психотерапевтичній роботі із підлітками, які мають проблеми з соціалізацією;
- розробити проект кіноклубу як простору вільного спілкування підлітків та розкрити його можливості як агента соціалізації особистості;
- розробити методiku проведення соціальної корекції за допомогою кінотерапії та оцінити ефективність застосування даного методу у роботі із підлітками, що мають проблемами з соціалізацією.

Методи дослідження. У процесі виконання дипломної роботи було використано такі загальнонаукові теоретичні та емпіричні методи дослідження:

- методи аналізу, синтезу – за допомогою даних методів було досліджено наявну психологічну та педагогічну літературу з проблеми соціалізації, підліткової соціалізації та впливу мистецтва на процес соціалізації;
- узагальнення, порівняння – для вивчення досвіду вітчизняних та зарубіжних дослідників з питань соціалізації підлітків, а також впливу на процес соціалізації особистості мистецтва та кіномистецтва;
- метод систематизації – для виокремлення та уточнення проблем соціалізації підлітків та молоді, визначення причин порушень в процесі соціалізації;
- метод моделювання – для створення моделі кіноклубу як простору для соціалізації підлітків;
- метод соціального проектування – для розробки проекту застосування арт-терапії у роботі з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією;
- метод спостереження та статистично-аналітичний метод – для діагностики проблем соціалізації підлітків та молоді в сучасному українському суспільстві.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

- обґрунтовано необхідність міждисциплінарного підходу у дослідженні процесу соціалізації, уточнено зміст поняття «соціалізація» завдяки узагальненню концептуальних підходів в філософії, соціології, соціальній психології та педагогіці;
- визначено особливості трансформації основних інститутів соціалізації підлітків в українському суспільстві та уточнено зміст основних проблеми підліткового віку, пов'язаних із сучасним соціальним контекстом;
- узагальнено досвід використання мистецтва, зокрема кіномистецтва, у процесі соціалізації особистості, та у роботі із важковиховуваними підлітками;

- обґрунтовано доцільність застосування методу кінотерапії у роботі з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією;
- на основі вивчення методик проведення соціально педагогічних та психотерапевтичних занять, спрямованих на підвищення ефективності процесу соціалізації підлітків, розроблено структуру заняття з використанням методу кінотерапії.

Практичне значення дослідження. Отримані в ході дослідження теоретичні та практичні результати можуть бути використані соціальними педагогами, соціальними працівниками, волонтерами, батьками та вихователями з метою надання соціально-психологічної та соціально-педагогічної допомоги підліткам, що мають проблеми з соціалізацією. Запропоновану у практичному розділі роботи методику соціальної корекції можуть використовувати соціальні працівники, соціальні педагоги та психологи в роботі з «важкими» підлітками у школах, соціальних центрах, школах-інтернатах і т.д.

Матеріали дослідження можуть бути використані у лекційних матеріалах та на практичних заняттях для студентів, які освоюють курси психології, соціальної психології, соціальної роботи, соціальної педагогіки, креативних технологій, зокрема арттерапії.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднені на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна робота: виклики сьогодення. Інноваційні соціальні проекти та волонтерські практики». Тези доповіді опубліковано.

Публікації.

1. Качаєнко А., Кіноклуб як простір неформального спілкування для підлітків. Соціальна робота: виклики сьогодення, інноваційні соціальні проекти та волонтерські практики: матеріали Одинадцятої Міжнародної науково-практичної конференції (25 листопада 2021 року, м. Київ) / КПІ ім. Ігоря Сікорського, ФСП, КФ. – Київ, 2021.

Структура роботи: зміст; вступ; розділ перший, який містить три підрозділи; розділ другий, який містить три підрозділи; розділ третій, який містить три підрозділи; висновки та рекомендації; список використаних джерел. Загальний обсяг роботи - 98 сторінок. Список використаних джерел налічує 84 джерел та займає 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ПРОБЛЕМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

1.1 Соціалізація як процес включення людини до культури

Соціалізація (лат. – суспільний) – процес операційного оволодіння набором програм діяльності та поведінки, характерних для тієї чи іншої культурної традиції, а також процес інтеріоризації індивідом, що виражають їх. Феномен соціалізації вивчається філософією, соціальною психологією, педагогікою, історією, етнографією (Грицанов, 2004).

Процес соціалізації, зміст та механізми соціалізації, її наслідки, зокрема, вплив на особистість та суспільство в цілому досліджується усіма соціально-гуманітарними науками. Процес соціалізації є об'єктом міждисциплінарних досліджень. Філософські концепції соціалізації базуються на теоріях про природу і сутність людини, закономірності розвитку суспільства. Соціалізація сприяє формуванню вміння мислити та способу мислення, впливає на зміст наших думки, почуттів та спосіб та форми нашої діяльності дії, а також дає нам модель нашої моральної та естетичної поведінки. Діти в процесі соціалізації вчаться вписуватися в людське суспільство та функціонувати як продуктивні його члени. Соціалізація це й процес прийняття (не прийняття) певних культурних цінностей і норм, які дають орієнтири для нашого повсякденного життя та професійної діяльності.

Соціалізація в рамках соціології пояснюється як «суттєвий елемент соціальної взаємодії. Це розуміння ґрунтується на припущенні про те, що люди прагнуть зміцнити своє уявлення про себе за допомогою досягнення схвалення та певного статусу в очах інших; у цьому випадку індивіди соціалізуються у міру приведення своїх дій у відповідність до очікувань інших» (Клаузен, 1968).

Вперше поняття соціалізації було введено в 40-50-х рр. ХХ століття у працях Дж. Долларда і П. Міллера. За визначенням «соціалізація» у рамках їх

теорій означала «первинно безальтернативне, примусове включення індивіда до існуючої в суспільстві системи соціальних уявлень і цінностей» (Титаренко, 2020). У ХХ ст. в західній соціології та психології затвердилося розуміння соціалізації як частини процесу становлення особистості, коли формуються найзагальніші та найпоширеніші, усталені риси особистості, що виявляються в соціально організованій діяльності, регульованій рольовою структурою суспільства.

Сучасне розуміння соціалізації як процесу перетворення людини на особистість у результаті засвоєння нею суспільних норм та інтеграції в соціальні інститути дав Т. Парсонс. На думку вченого, витоком процесу соціалізації особистості є набуття нею самосвідомості та свідомості. Наслідком соціалізації є структурування сфери свідомості особистості під інформаційним впливом інституційованого соціального середовища (Парсонс, 1937).

«Соціалізація є комплексним процесом та результатом засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду (знань, цінностей, норм, моралі, традицій тощо) на основі її діяльності, спілкування і відносин, обов'язковий фактор розвитку особистості. Вона виступає одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує повноправне існування людини всередині суспільства» (Титаренко, 2020).

Соціалізація, на погляд О. Черниша, є двостороннім процесом, оскільки відбувається не лише збагачення соціальним досвідом, а й реалізацією людиною соціальних зв'язків. А її суть зводиться до поєднання в процесі соціалізації особи адаптації та відособлення, тобто збереження суб'єктності людини в умовах певного суспільства. Три основні напрямки вивчення процесу соціалізації науковець виділяє як соціально-філософський, соціально-психологічний та соціально-педагогічний (Черниш, 2021).

Соціалізація являє собою процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством.

Сутність процесу соціалізації та основні її моделі знайшли відображення в працях В.В. Москаленко, Г. М. Авер'янова, Т. Ф. Алексеєнко, І. Я. Зверєва, Т. В. Кравченко та ін. вчених. У сучасній науковій літературі існує досить широкий набір визначень соціалізації, які різняться залежно від розуміння авторами сутності й структури особистості. При цьому, на думку Ю.Г. Волкова та І.В. Мостової «більшість визначень поняття містить загальне положення про те, що сутність соціалізації полягає у засвоєнні індивідом соціального досвіду, але розуміння змісту цього досвіду, його структури, засобів і порядку засвоєння істотно відрізняються» (Волков і Мостовая, 1998).

Традиційно, в науковій думці процесом соціалізації називають процес, коли людина «...пізнає соціальну організацію суспільства, соціальні відносини та засвоює соціальні ролі» (Курчаба, 2015). Деякі соціологи також стверджують, що соціалізація являє собою процес успадкування та поширення норм, звичаїв та ідеологій протягом усього життя, які надають людині навички, необхідні для участі у суспільстві.

На думку О.А. Любарської, соціалізація – це «...набуття людиною соціогенних параметрів (соціогенних потреб, соціальних настановлень, рис характеру, компетентності тощо) під соціальним впливом для уможливлення її життєдіяльності як особистості в соціальних структурах різних соціальних інституцій» (2008). Соціалізація передбачає здатність людини виробити і реалізувати «Я-концепцію», до складу якої мають входити особиста і соціальна ідентичність, тобто здатність людини до оцінки своїх фізичних, інтелектуальних, моральних якостей, здатність визначити свою належність до певної спільноти (вікової, політичної, сімейної тощо). Соціалізація здійснюється через засвоєння індивідом соціального досвіду і відтворення його у своїй діяльності. «Особистість засвоює соціальний досвід (етнічні, класові, групові, професійні та інші соціальні стереотипи та стандарти, сформовані суспільством) шляхом входження до системи існуючих соціальних зв'язків та через природну активність зберігає та розвиває тенденцію до автономії,

незалежності, свободи, формування власної позиції, неповторної індивідуальності» (Гримова, 2008, с. 10-13).

За механізмом, соціалізація є процесом засвоєння особистістю оточуючих її зразків поведінки, психологічних установок, соціальних норм і цінностей, знань, навичок. Соціалізацію можна розглядати як потрійний процес: адаптацію, розвиток особистості, і відмову від наївних дитячих уявлень. У результаті соціалізації людина засвоює стереотипи поведінки, норми і ціннісні орієнтації соціального середовища, у якому вона функціонує.

Процес соціалізації можна розділити на первинну та вторинну. Первинна соціалізація виникає, коли дитина засвоює установки, цінності та дії, відповідні індивідам як представникам певної культури. Вторинна соціалізація - є процесом засвоєння відповідної моделі поведінки як члена групи у великому суспільстві.

Процес соціалізації має такі складові: стихійна соціалізація: відбувається під впливом соціального середовища на індивіда залежно від існуючих соціальних реалій, культурних, економічних, політичних тощо. Тобто саме перебування індивіда в суспільстві обумовлює процес його соціалізації під впливом існуючої соціальної реальності; цілеспрямована, соціально контрольована соціалізація: здійснюється в рамках соціальних інститутів, які здійснюють виховний вплив та створюють умови для розвитку людини. Таким чином суспільство створює умови для успішної соціалізації кожного свого члена; самосоціалізація: процес активного пізнання зовнішньої інформації, самопізнання. В даному випадку саме індивід приймає активну участь в процесі своєї соціалізації.

Соціалізація являє собою сукупність агентів та інститутів, що формують, направляють, стимулюють або обмежують становлення особистості людини. Інститути соціалізації – це конкретні групи, в яких особистість прилучається до систем норм і цінностей і які виступають своєрідними трансляторами соціального досвіду. Залежно від виду соціалізації розглядаються первинні і вторинні агенти та інститути соціалізації. Агенти первинної соціалізації – найближче оточення людини: батьки, брати, сестри, бабусі, дідусі, інші родичі,

друзі, вчителі, лідери молодіжних угруповань. Агенти вторинної соціалізації – представники адміністрації школи, університету, підприємства, армії, міліції, церкви, співробітники засобів масової інформації.

Первинними інститутами соціалізації є сім'я, школа, група однолітків і ін. Вторинні інститути – це держава та її органи, університети, церква, неформальні організації, засоби масової інформації і ін.

Слід зазначити, «що успішна з погляду конкретного суспільства соціалізація безпосередньо залежить від того, якою мірою діяльність усіх соціальних інститутів, котрі створюють соціалізаційний вплив та відповідає прийнятим у цьому суспільстві соціокультурним нормам. А це практично всі складові інституційної структури суспільства: родина, близьке оточення, заклади освіти, культури і мистецтва, трудові колективи, засоби масової інформації, місцеві громади, релігійні, громадські, політичні організації та об'єднання, профспілки, інститути спеціального призначення для окремих соціально-демографічних груп, котрі потребують особливої суспільної уваги» (Редько, 2011, с. 92).

Беручи до уваги ланцюги несприятливих ситуацій, не можна виключати можливості виникнення, а отже порушення та ускладнення процесів соціалізації, що, як наслідок, може стати причиною соціальної дезадаптації індивіда, яка проявляється у девіантній поведінці, оскільки людина не вписується у загальноприйнятну систему суспільних відносин в які мала б включатися протягом свого становлення як повноцінна частина соціуму.

Щодо проявів девіацій в поведінці індивіда в соціальному середовищі, то відхилення від норми можуть набувати різних форм та обумовлюватися різними збудниками. Наприклад інфантильність, не повна сформованість як доросла особистість може бути результатом так званих «теплих умов» виховання та намагання позбавити підростаючу особистість від будь-яких життєвих труднощів які б вона мала подолати власноруч і таким чином розвивати свої соціальні здібності та навички. Соціальна дезадаптація може проявлятися різними відхиленнями соціальної поведінки індивіда – агресивного, корисливого або соціально-пасивного типів. А також на різних рівнях – коли

відбуваються порушення основних моральних норм (докриміногенний рівень) або у порушенні норм закону, скоєнні злочинів та кримінальних діянь (криміногенний рівень).

Спираючись на думку багатьох науковців, можна розрізнити декілька порушень в області соціалізації. В першому випадку наслідки соціальної дезадаптації не тягнуть за собою асоціального та протиправного характеру діянь. В другому випадку ж – навпаки – дезадаптація може виявлятися в діяннях антигромадського спрямування, що йде в розріз з правовими нормами та загальноприйнятими нормами моральної поведінки в соціумі. В такому разі ми маємо справу з десоціалізацією особистості. За визначенням Оксфордського словника, десоціалізація є процесом, в результаті якого особа переживає втрату ролі та/або втрату влади чи престижу (наприклад, після завершення спортивної діяльності). Людина може відчувати втрату соціальної ідентичності, що спричиняє кризу ідентичності, втрату статусу однолітка, втрату самоуявлення та самооцінки, а також труднощі з пошуком заміни діяльності чи іншої групи однолітків (2006). Такий результат може виникати за умов відчуженості особистості від формальних інститутів соціалізації, За такого сценарію на формування особистості чинять вплив різноманітні асоціальні та злочинні осередки в яких діють норми моралі і цінності, що значно відрізняються від прийнятих у сучасному суспільстві. Відповідно, дані організовані групи мають антигромадське налаштування через свої видозмінені моральні принципи.

До соціальної дезадаптації, а відповідно й до деформованості внутрішніх систем регуляції та формування особистості, які відповідають за ціннісно-нормативні уявлення та адекватну громадську поведінку можуть призвести різноманітні десоціалізуючі впливи. Як наслідок даних процесів, відбувається повна або часткова десоціалізація індивіда.

Однією з найперших соціологічних концепцій соціалізації була позитивістська концепція французького соціолога Е. Дюркгейма (1893). Він усвідомлював, що навколо нього панує аномія, особистісне відчуття відсутності власного коріння, що виникло через відсутність соціальних норм. Матеріальний

достаток звільняв жадібність і пристрасті, які загрожували рівновазі суспільства.

Ці витоки соціологічних роздумів Дюркгейма, що не були віддалені від моральної філософії, були вперше виражені в його дуже важливій докторській дисертації «*De la division du travail social*» («Поділ праці в суспільстві») і в «*Le Suicide*» («Самогубство»). На думку Дюркгейма, етичним і соціальним структурам загрожує поява технологій і механізації. Він вважав, що суспільства з недиференційованою працею (тобто примітивні суспільства) демонструють механічну солідарність, тоді як суспільства з високим поділом праці або підвищеною спеціалізацією (тобто сучасні суспільства) демонструють органічну солідарність. Поділ праці зробив робітників більш чужими один одному і ще більш залежними один від одного; спеціалізація означала, що жоден окремий робітник не буде створювати продукт самостійно. Насправді Дюркгейм намагався сформулювати позитивну соціальну науку, яка могла б спрямувати поведінку людей на більшу солідарність (1893).

Засновник формальної соціології Г. Зіммель (1900). прагнув відокремити загальні або повторювані форми соціальної взаємодії від більш специфічних видів діяльності, таких як політична, економічна та естетична. Особливу увагу він приділяв проблемі влади та послуху. У «Філософії грошей» («*Philosophie des Geldes*») він застосував свої загальні принципи до певного предмета, а саме економіки, підкреслюючи роль грошового господарювання в спеціалізації соціальної діяльності та деперсоналізації індивідуальних і соціальних відносин

В рамках біхевіоризму та необіхевіоризму ж соціалізація розглядається більш конкретно, а саме як процес соціального навчання. Представники символічного інтераціоналізму розглядають соціалізацію як наслідок соціальної взаємодії індивідів. Такі науковці, як А. Маслоу, тобто представники гуманістичного підходу, розглядають соціологію в якості розвитку особистості та актуалізації «Я-концепції» (1954). Габермас виклав основи нормативної версії критичної соціальної теорії. Він зробив мовно-комунікативний поворот у «Теорія комунікативної дії» («*Theorie des kommunikativen Handelns*»).

Спираючись на роботи аналітичних філософів (наприклад, Людвіга Вітгенштейна та Дж. Л. Остіна), континентальних філософів (Хоркхаймер, Адорно, Едмунд Гусерль, Ганс-Георг Гадамер, Альфред Шутц) і соціологів (Макс Вебер, Еміль Дюркгейм, Толкотт Парсонс і Ніклас Луман), він стверджував, що людська взаємодія в одній із своїх фундаментальних форм має «комунікативну», а не «стратегічну» природу, оскільки вона спрямована на взаємне розуміння та згоди, а не для досягнення особистих цілей індивідів (1987).

Для видатного американського соціолога Т. Парсонса соціалізація – це процес, завдяки якому люди вчаться поводитися в суспільстві, вчать що є нормою а що відхиленням від неї. Це важливий процес для роботи суспільства: має бути широка згода щодо цих речей, щоб запобігти асоціальній поведінці людей. Парсонс поділяє соціалізацію на первинну та вторинну: первинна соціалізація відбувається в сім'ї, де ми засвоюємо конкретні норми та цінності нашої сім'ї та спільноти. Пізніше ми вивчаємо універсальні цінності через школу, ЗМІ та інших агентів соціалізації. Соціалізація означає підготовку новачків стати членами існуючої групи та думати, відчувати та діяти так, як група вважає доцільним. З точки зору групи, це процес заміни членів. Такі дуже різноманітні ситуації, як виховання дітей, навчання когось новій грі, орієнтація нового члена організації, підготовка того, хто працював у продажах, щоб стати менеджером, або ознайомлення іммігранта з життям і культурою нового суспільства – це все випадки соціалізації (1968). Н. Смелзер являється визначним представником рольового підходу до вивчення проблем соціалізації. Головними завданнями, рольової соціалізації, на його думку є а) способи, за допомогою яких професійна роль вчителя соціально сконструйована та контекстуально пов'язана в шкільному середовищі; б) як людей приваблюють, готують і соціалізують до ролі викладання та коучингу з фізкультури; в) як соціалізація впливає на те, як рольові набори розглядають роль вчителя фізкультури як члена шкільної спільноти (1967).

У 1966 році соціологи Пітер Бергер і Томас Лукман написали книгу під назвою «Соціальне конструювання реальності». У ній вони стверджували, що суспільство створюється людьми і людською взаємодією, яку вони називають звиканням. Звикання описується, як «будь-яка дія, що часто повторюється та перетворюється на шаблон, який потім може бути виконаний знову в майбутньому таким же чином і з тими ж зусиллями». «Ми не тільки створюємо власне суспільство, але й приймаємо його таким, яким воно є, тому що інші створили його раніше нас. Суспільство, по суті, є звичкою» (1966).

Соціалізація цілком може бути як успішною, так і неуспішною. П.Бергер та Т. Лукман (1966) під «успішною соціалізацією» розуміли «встановлення високого рівня симетрії між об'єктивною та суб'єктивною реальностями (а рівно й ідентичності)»(1966, с. 245). Успішна соціалізація обумовлена такими чинниками, як очікування, зміна поведінки і прагнення до конформізму. Максимального успіху соціалізація досягає, швидше за все, у суспільствах з дуже простим поділом праці і мінімальним розподілом знання. У таких умовах соціалізація виробляє соціально зумовлені й у високій степені профільовані ідентичності. У такому суспільстві ідентичності легко впізнаваємо, як об'єктивно, так і суб'єктивно. Кожен знає про кожного, ким являється інший і він сам.

У зазначених умовах неуспішна соціалізація має місце тільки у результаті біографічних випадковостей (або біологічних, або соціальних). Наприклад, первинна соціалізація дитини може бути порушена по причині її фізичного недугу, який соціально стигматизується (наприклад, каліка). Каліка, рівно як і бастард, заточений в об'єктивну реальність свого суспільства, хоча суб'єктивно ця реальність постає для нього відчуженим і спотвореним чином (Бергер і Лукман, 1966, с. 265).

Можливість «індивідуалізму» (тобто індивідуального вибору між відрізняючимися реальностями й ідентичностями) прямо пов'язана з можливістю неуспішної соціалізації. Неуспішна соціалізація ставить питання: «Хто я такий?» У соціально-структурному контексті те ж питання постає і для успішно соціалізованого індивіда по причині його рефлексії з приводу неуспішно

соціалізованих. «Індивідуаліст виникає як специфічний соціальний тип, у якого є принаймні потенціал для міграції по безлічі доступних світів і який добровільно і свідомо конструює «Я» з «матеріалу» різноманітних доступних йому ідентичностей» (Бергер і Лукман, 1966, с. 276).

Соціолог Джордж Герберт Мід (1996) розробив теорію соціального біхевіоризму, щоб пояснити, як соціальний досвід розвиває особистість індивіда. Центральною концепцією Міда є «Я»: частина особистості індивіда, що складається з самосвідомості та само уявлення. Дж. Мід вважав, що люди формують уявлення про себе через взаємодію з іншими людьми. Він стверджував, що «Я», яка є частиною особистості людини, що складається з самосвідомості та самоуявлення, є продуктом соціального досвіду. Він виклав чотири ідеї про те, як розвивається я.

«Я» розвивається виключно завдяки соціальному досвіду. Мід відкинув ідею Фрейда про те, що особистість частково визначається біологічними потягами. Соціальний досвід складається з обміну символами. Мід підкреслював особливо людське використання мови та інших символів для передачі значення. Знання намірів інших вимагає уявити ситуацію з їхньої точки зору. Мід вважав, що соціальний досвід залежить від того, як ми бачимо себе такими, як інші, або, як він це придумав, «брати роль іншого» (1996).

Розуміння ролі інших призводить до самосвідомості. Мід стверджував, що існує активне «я» і об'єктивне «я». «Я» є активним і ініціює дію. «Я» продовжує, перериває або змінює дію залежно від того, як реагують інші. Мід вважав, що ключем до саморозвитку є розуміння ролі іншого. Він також окреслив кроки в процесі розвитку від народження до дорослості (1996).

Соціолог Чарльз Кулі, як і Мід, вважав, що ми формуємо своє уявлення про себе через взаємодію з іншими людьми. Його особливо цікавило, як інші впливові та значущі індивіди формують нас як особистостей. «Значний Інший» – це той, чия думка має значення для нас і хто може впливати на наше мислення, особливо про нас самих. Значним іншим індивідом може бути будь-хто, наприклад, батько, брат, сестра, чоловік або найкращий друг. Теорія соціалізації

Кулі включає його уявлення про «Я-дзеркальне». «Я-дзеркальне» відноситься до образу себе, який базується на тому, як, на нашу думку, бачать нас інші. Він сформулював трьохетапний процес розвитку себе.

Перший етап - ми уявляємо, що «значущий інший» сприймає нас певним чином.

Другий етап - ми уявляємо, що він чи вона виносить судження про нас на основі цього сприйняття.

Третій етап - ми формуємо уявлення про себе на основі того, як, на нашу думку, бачить нас інша людина (1930).

На формування концепцій соціалізації в сучасному світі справив значний вплив швейцарський психолог Жан Піаже. Лоуренса Кольберга цікавили роздуми про моральність або те, чому люди так думають саме так, що правильно, а що неправильно. Під впливом Піаже, який вважав, що те, як люди думають про мораль, залежить від того, де вони знаходяться з точки зору когнітивного розвитку, Кольберг запропонував, щоб люди проходили через три рівні морального розвитку:

1. доконвенційний рівень: діти надають велике значення авторитету дорослих;
2. звичайний рівень: діти хочуть дотримуватися правил, щоб отримати схвалення;
3. постконвенційний рівень: люди більш гнучкі і думають про те, що для них особисто важливо. Лише невелика частина людей досягає цієї останньої стадії морального міркування (Танчин, 2008)

Психолог Керол Гілліган стверджує, що теорія Кольберга була неточна, оскільки він вивчав тільки хлопчиків. Гілліган стверджує, що дівчата дивляться за межі правил моралі, щоб знайти турботливу справу, навіть якщо ця дія порушує колишнє правило. Дівчата та жінки також рідше оцінюють дії людини як неправильні, оскільки вони бачать складність у стосунках краще, ніж чоловіки.

Одним з основних механізмів соціалізації є культурна трансмісія, або передавання соціальних і культурних цінностей, норм, способів поведінки молодому поколінню.

Виокремлюють 3 види культурної трансмісії:

- вертикальну (від батьків до дітей);
- горизонтальну (у спілкуванні з однолітками);
- непряму (через спеціалізовані інститути й контакти з іншими людьми в умовах суспільно значущої спільної діяльності).

Американська дослідниця Маргарет Мід (1901-1978) звернула увагу на те, що типи культур можна виділяти в залежності від зв'язків між поколіннями. Спираючись на цю ідею, вона виділила такі культури:

- 1) постфігуративні – коли діти вчаться перш за все у своїх попередників;
- 2) кофігуративні – коли діти і дорослі вчаться у своїх однолітків;
- 3) префігуративні – коли дорослі вчаться також і в своїх дітей.

До постфігуративних культур М.Мід віднесла так звані примітивні суспільства, а також релігійні або ідеологічні анклавні. В них старі подають молодим зразки життя. Кофігуративні культури, на її думку, нетривкі, епізодичні, вони складаються в часи соціально-економічних криз.

Маючи на увазі динамізм сучасного життя і можливі з цього дискусії відносно переваг того чи іншого покоління, М.Мід моделює такий діалог поколінь: «Ще зовсім недавно старші могли говорити: «Послухай, я був молодим, а ти ніколи не був старим». Але сьогодні їм можуть відповісти: «Ти ніколи не був молодим у світі, в якому молодий я, і ніколи ним не будеш.»» (1988, с. 357, 360)

Культуру також можна визначити як переконання, цінності, поведінку та матеріальні об'єкти, спільні для певної групи людей. Культура є способом життя, який об'єднує багатьох людей. Наша культура відображається в тому, що ми одягаємо на роботу, коли і що ми їмо, і як ми проводимо своє дозвілля. Культура забезпечує рамки, в яких наше життя набуває змісту, на основі стандартів успіху, краси та добра. Деякі культури цінують конкуренцію, а інші

наголошують на співпраці. Наша культура впливає практично на всі аспекти нашого життя. Культура не є вродженою; люди створюють культуру. Культура складається з набору принципів і традицій, що передаються від покоління до покоління, але оскільки люди створили її, культура є гнучкою і піддається змінам. Культура заснована на символах, надаючи значення предметам і моделям поведінки. Мова є найважливішим виразником культурної символіки. Обмін переконаннями, думками та почуттями з іншими є основою культури, і мова робить це можливим. Мова також є найважливішим засобом передачі культури. Мова дає можливість людям передавати культуру не лише в теперішньому, а й від минулого до майбутніх поколінь. Мова, мабуть, найпотужніший доказ нашої людяності.

Лалланд і Хопітт визначають культуру так, це «типова для групи поведінка, яку поділяють члени спільноти, яка покладається на соціально засвоєну та передану інформацію» (2003, с. 150-159). Люди є безумовно культурними, вони живуть у культурно сконструйованих нішах, наповнених артефактами, навичками, віруваннями та практиками, які були успадковані, накопичені та модифіковані протягом поколінь. Культура є кумулятивною, передається по горизонталі в межах груп і по вертикалі між поколіннями, а також варіюється всередині та між популяціями.

Різноманітність навичок, практик, переконань і цінностей серед населення є ще однією відмінною рисою людської культури. «Соціально набуті та передані поведінкові патерни відрізняються більш чітко серед людської популяції, ніж у будь-якого іншого виду» (Коннер, 2010). Культурна мінливість є однією з найбільш відмінних рис нашого виду, і причинно-наслідковий опис людської культури повинен пояснити її різноманітність. Психологічні адаптації, що підтримують кумулятивну культурну передачу, вважаються універсальними ознаками людської психології, але вони повинні бути достатньо гнучкими, щоб підтримувати набуття дуже різноманітних наборів навичок і поведінкових репертуарів.

Маленькі діти добре оснащені складним репертуаром можливостей соціального навчання. Кумулятивна культурна передача вимагає особливого типу соціального навчання, яке дозволяє накопичувати успішні модифікації з часом через процес набуття культурних патернів.

Культура, як і суспільство, є терміном, який використовується часто і іноді нечітко. Науковці досліджують соціальний контекст, у якому культура існує. Вони розбирають культуру, щоб зрозуміти які відносини складаються між її різними аспектами. Так само, як вам потрібна мапа переміщатися по невідомому простору або території, вам потрібна культура для розуміння як слід пристойно поводитися в суспільстві. Культура це загальне розуміння, яке вивчається і розвивається через соціальні взаємодії в суспільстві. А спільне розуміння всередині групи відмежовує його від інших і надає ідентичність. Але культура не є сталим соціальним конструктом. Вона завжди змінюється і розвивається.

Елементи культури постійно додаються, видаляються, розширюються і переставляються. Це робить культуру динамічною як функціонуючу одиницю. Здатність осіб до розвитку спільного розуміння з іншими і виводити ті самі значення із знаків і символів є відрізняють людей від тварин. Створення сенсу є соціальною чеснотою, якої ми вчимося в оточенні інших у сім'ях, групах і громадах. Вчимося користуватися інструментами і технікою, а також невербальними знаками і символами через взаємодію з членами сім'ї, друзями і колегами через різні соціальні установки. Значна частина цих знань систематично описується і передається усно або через письмові джерела. Соціологи розглядають культуру не як щось, що розділяє індивідів, але як спосіб життя, який ведуть усі члени суспільства. Кожна соціальна організація розвиває власну культуру. Одне раннє визначення культури походить від британського вченого Едварда Тейлора: «Якщо взяти культуру цивілізації в її широкому етнографічному сенсі – це цілий комплекс який включає в себе знання, повір'я, мистецтво, мораль, закон, окремі специфічні звички і можливості набуті людством як суспільна пам'ять» (1871). Тепер ми можемо зрозуміти його

визначення культури як спробу враховувати її нематеріальні і абстрактні аспекти, задля кращого всебічного розуміння різноманітних суспільств.

У таких суспільствах, як наше історично освіченість була доступна лише для більш привілейованих. Соціологічні дослідження часто стосуються того, як можна навчитися грамотності, що має відношення до життя людей, чії сім'ї ніколи не ходили до школи. Сучасний світ дозволяє нам набагато більше покладатися на письмові, аудіо та візуальні записи.

Ідентичність не успадковується, але створюється як окремою особою, так і групою через їхні стосунки з іншими. Для окремої особи соціальні ролі, які вона виконує надають ідентичності. Кожна людина в сучасному суспільстві відіграє кілька ролей.

У культурі може бути багато субкультур, як-от еліта і робітники або молодь. Субкультури відзначаються стилем та асоціаціями. Можна визначити певні субкультури за їхньою мовою, дрес-кодом, уподобаннями в певних жанрах музики або тим як вони взаємодіють зі своїми членами групи. Субкультурні групи також можуть функціонувати як згуртовані одиниці, які надають ідентичність для всіх членів групи. Субкультури, особливо молодіжні, є впливовим агентом соціалізації. У таких групах можуть бути лідери і послідовники, але члени групи пов'язані метою групи і мають працювати разом, щоб досягти свої цілі. Наприклад, молодші члени мікрорайону можуть сформувати клуб, щоб займатися спортом або робити інші конструктивні заходи. Така діяльність створює позитивний імідж членів в певній локації і це дає учасникам не тільки створювати позитивний образ, але й надихає їх на краще у своїй діяльності. Орієнтація їхньої ідентичності як групи зазнає трансформації. Група вміє відрізнитися від інших груп і тим самим створювати власну ідентичність через прийняття і визнання близькості. Отже, очевидно, що соціалізація за звичайних обставин не зводить людей повністю до злагодженості.

Важливою складовою процесу соціалізації є засвоєння цінностей і оволодіння способами соціальної поведінки, заснованими на цих цінностях.

(Коваль, 2020, с.92). Багато факторів можуть стимулювати конфлікт. Можуть бути конфлікти між соціалізуючими агентами, між школою і домом, між домом і групою однолітків. Однак, оскільки культурні умови, в яких ми народилися і зростали, так впливають на нашу поведінку, може здатися, що ми позбавлені будь-якої індивідуальності чи вільної волі. Такий погляд є принципово хибним. Той факт, що ми з народження і до смерті включені в соціальні взаємодії з іншими звісно впливає на формування нашої особистості, цінності які ми маємо і поведінкові звички яких дотримуємося. І все ж таки соціалізація також лежить в основі самої нашої індивідуальності і свободи. У процесі соціалізації кожен з нас розвиває свої почуття самоідентичності і здатність до незалежності думки і дії. Саме через культуру відбувається успадкування досвіду суспільного життя кожною окремою людиною і новим поколінням людей.

1.2 Особливості соціалізації особистості у підлітковому віці.

За визначенням Організації Об'єднаних Націй, підлітковий вік – це віковий період з 10 до 19 років (ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2019). В даний період онтогенезу підліток проходить довгий шлях у своєму індивідуальному розвитку: через внутрішньо-особистісні конфлікти, конфлікти з іншими особами, через зовнішні зриви та ін.

За визначенням О. Г. Видри, головний зміст підліткового віку становить його перехід від дитинства до дорослості. Цей перехід підрозділяється на три етапи: ранній підлітковий вік (від 10 до 14 років); середній підлітковий вік (15-17 років); пізній підлітковий вік (17 – 19 років) (2019, с. 112).

Підлітковий вік є перехідним етапом фізичного та психологічного розвитку людини. Період підліткового віку найбільш тісно пов'язаний з підлітковими роками, хоча його фізичні, психологічні та культурні прояви можуть початися раніше і закінчитися пізніше.

Дослідженням проблем соціалізації підлітків займалися такі вчені, як Г.М. Авер'янова, Т.В. Говорун, І.В. Грибенко, С. В. Кириленко, В. О. Киричук, П. А.

Куліша, О. В. Петрунко та інші. Дослідниками зазначається, що процес соціалізації підлітків в епоху сучасного суспільства може супроводжуватися переоцінкою цінностей, критичним осмисленням досвіду попередніх поколінь, новими уявленнями про майбутнє суспільства і свою інтеграцію в нього як успішну особистість. Інакше кажучи, підлітку необхідно прийняти існуючі об'єктивні умови життя в суспільстві (стати частиною світу дорослих), а також – сформувати власну позицію (сконструювати свій дорослий світ) в умовах, за яких відбуваються швидкі соціальні перетворення та змінюються суб'єктивні установки у свідомості молодого покоління.

Людина не може з моменту народження одразу засвоїти весь соціальний досвід, тому інтеграція - процес довготривалий. Вона має індивідуальний аспект і пов'язана із визначеними циклами в області фізичного, анатомо-фізіологічного, сенсорного, емоційного, пізнавального та соціального розвитку особистості. В соціально-психологічній і соціально-філософській літературі динаміка процесу інтеграції знайшла своє відображення у вигляді послідовності та стадійності його проходження.

Каган М. С. виділяв такі етапи входження індивіда в культуру:

- дитинство, яке охоплює приблизно перші три роки діяльності, доступної дитині з початку, - спілкування (1996, с. 132);
- дитинство, що тягнеться приблизно від 3 до 6-7 років, тобто до ступу дитини до школи. У ці роки провідним видом діяльності психологи вважають гру, а проте тут мається на увазі рольова гра, яка, як було показано вище, являє собою самодіяльне мистецтво - художньо-образне відтворення поведінки і дій дорослих, що здійснюється лише в ігровій формі, тому основні методичні дитини в цьому віці силою стає художнє спілкування. (1996, с. 135);
- прихід до школи, тобто перехід від "віку ігор" до "віку навчання", і завершується іншим, не менш важливим переломним моментом - статевим, дозріванням; отже, цей час від 6-7 до 13-14 років. (1996, с. 135);
- нижній кордон статевого дозрівання, що прилучає юнака та дівчину до розряду дорослих людей, що народжує відповідну самосвідомість і інше, ніж

колись, коло інтересів, а верхній кордоном - завершення навчання, в середній школі або вищій, і вихід до самостійної предметно-творчої діяльності, в професійній праці в тій чи іншій галузі. Зміни, викликані статевим і психічним дозріванням, тягнуть за собою потребу в світоглядній рефлексії, в обмірковуванні системи цінностей для її усвідомленого прийняття або перегляду цінностей, що склалися раніше, причому ціннісні позиції юна людина хоче почерпнути не з підручників або уроків, не як абстрактні знання про цінності, одержувані в готовому вигляді, а знайти їх у власному досвіді і спілкуванні з однолітками, а потім і з героями книг, фільмів, п'єс, а через них - з поетами, романістами, акторами. Отримання знань стає тепер переважно засобом для обґрунтування вироблених світогляду та самосвідомості, що охоплюють моральні, політичні, естетичні, релігійні або атеїстичні погляди й художні смаки. (1996, с. 170);

- перехід від вчення до продуктивної праці і завершується з переходом від праці до "заслуженому відпочинку" пенсіонерського існування, людина входить, таким чином, духовно сформованим і з більш-менш повно, різнобічно розвиненою свідомістю. (1996, с.170).

Німецький філософ та психолог Е. Шпрангер у свої роботах займався розробкою культурно-психологічної концепції підліткового віку. За цією концепцією даний віковий період є віком активної інтеграції в культуру суспільства. Науковець вважав, що психічний розвиток підлітка є процесом інтеграції індивідуальної психіки особистості в колективний дух даної епохи. Згідно думки автора, основними психічними новоутвореннями є усвідомлення свого «Я», своєї індивідуальності та розвиток рефлексії (Гуревич, 2015, с. 104- 107).

В підлітковому віці однією з найважливіших умов для нормального процесу соціалізації є активне залучення особистості в соціальне життя. Оскільки період дорослішання для людини є сенситивним та дуже чуттєвим, однією з головних умов для формування здорової психіки підлітка є взаємодія з однолітками, в тому числі в середині неформальних груп, і визнання цими групами своєї особистості. Вага думки однолітків починає переважати значущість суджень дорослих вчителів

і навіть батьків. Виникнення труднощів у комунікації можуть призвести до внутрішньої дисфорії. При чому послабити цей пагубний ефект не є спроможними жодні досягнення в будь-яких інших сферах активності. Головною метою підлітка стає бажання зайняти важливе положення серед однолітків. Л. І. Божович стверджує, що за відсутності можливості зайняти таку позицію, поведінка підлітка може набути девіантного та криміногенного характеру (2008).

Згідно тверджень із праць Л. І. Божович, «Саме у підлітковому віці відбуваються становлення вищих форм мислення у поняттях, і перебудова на цій основі всіх інших пізнавальних психологічних процесів» (2008).

Однією з вагомих складових успішної соціалізації підлітка являється усвідомлення власної ідентичності. Ідентичність являє собою цілісне відчуття особистої стабільності в різних обставинах, включаючи минулий досвід і майбутні цілі. Психолог Ерік Еріксон описує підлітковий вік як «період, протягом якого люди розмірковують над питаннями: хто я і ким можу бути?» (2006). Проходячи період дорослішання, підлітки розмірковують про ролі, які вони будуть грати у світі дорослих. Спочатку вони схильні відчувати деяку плутанину ролей – змішані уявлення та почуття щодо конкретних способів, якими вони вписуються в суспільство – і можуть експериментувати з різноманітною поведінкою та видами діяльності.

Останнім основним аспектом формування ідентичності є самооцінка, яка представляє собою думки та погляди щодо своєї «Я-концепції» та ідентичності. Всупереч поширеній думці, немає емпіричних доказів значного падіння самооцінки в підлітковому віці. Нестабільна самооцінка швидко коливається і може викликати серйозні переживання та тривогу, але базова самооцінка залишається дуже стабільною впродовж підліткового віку.

О. Н. Козлова в своїх дослідженнях припускає, що становлення молоді залежить від взаємодії різних соціокультурних та соціокультурних процесів та факторів. Зокрема в своїй праці «Вступ до теорії виховання» зазначає, що «динаміка системи виховання має відображення у розвитку трьох процесів: соціалізації, самовиховання та професійного педагогічного впливу». Процес

соціалізації залежить від впливу на індивіда різного роду впливів соціального та природного середовища. (1994)

Неформальні групи однолітків особливо важливі в підлітковому віці, період розвитку, який характеризується різким збільшенням часу, проведеного з однолітками, і зниженням нагляду дорослих. Підлітки також спілкуються з друзями протилежної статі набагато частіше, ніж у дитинстві і мають тенденцію ідентифікувати себе з більшими групами однолітків на основі спільних характеристик. Групи однолітків пропонують учасникам можливість розвивати різні соціальні навички, такі як співчуття, обмін думками і лідерство.

«Важливим фактором розвитку особистості підлітка є його власна велика соціальна активність, спрямована на засвоєння певних зразків і цінностей. Однак цей процес становлення нового розтягнутий у часі, він залежить від багатьох умов і тому може відбуватися нерівномірно» (Орбан-Лембрик, 2018).

Люди, групи та досвід, які впливають на нашу поведінку та уявлення себе як особистості є агентами соціалізації. Звичайними агентами соціалізації дітей є сім'я, школа, групи однолітків, засоби масової інформації.

«Вплив на формування підлітків здійснюють агенти первинної та вторинної соціалізації за допомогою імпульсів. Під агентами первинної соціалізації мається на увазі сім'я, друзі, однолітки. Агентами вторинної соціалізації виступають суспільство в обличчі держави, різноманітні політичні та культурні інститути (партії, об'єднання, ЗМІ та інше)» (Грона, 2019).

Сім'я є агентом соціалізації з найбільшим впливом. З дитинства і до підліткового віку більшість дітей покладаються майже виключно на своїх батьків або первинних опікунів у справах першої потреби, піклування та керівництва. Сім'я визначає расу, мову, релігію, клас і політичну приналежність дитини, і все це робить значний внесок у «Я-концепцію» дитини.

Як влучно зазначали науковці Ю. Давидов і І. Раднянська, відбувається значне зменшення ролі сім'ї та сімейного авторитету в процесі соціалізації молодого покоління й зростає роль інших інститутів сучасного суспільства — дитячі виховні установи, школа, вищий навчальний заклад, ЗМІ, вплив яких відчутно

вже на ранніх стадіях виховання дітей. Через внутрішню деформацію та роз'єднання «афективної» і «економічної» функцій в сім'ї, вона починає втрачати роль головного інституту соціалізації. Втрата батьківського авторитету й заміщення його авторитетом інших соціальних інституцій можна пояснити переходом від індивідуально-сімейної форми виробництва до суспільно-індивідуальної. Діяльність батьків, що направлена на економічне забезпечення сім'ї виходить за її межі і відбувається поза реальним зв'язком з життям дітей, що традиційно відбувається під керівництвом родини. Саме цей момент зіграв вирішальну роль в заміні сімейного авторитету на суспільний. У зв'язку з тим, що батьки почали більше часу витратити на заробіток і менше уваги приділяти сім'ї, виховання дітей перейшло до інших інститутів соціалізації. Так, на місце авторитету реальних батьків, який підкріплюється безпосереднім контактом, приходять авторитет інших агентів соціалізації. До того ж, батьківський авторитет доводиться ділити з авторитетом різних неформальних груп, у яких діти знаходять компенсацію «дефіциту» живого контакту, що виник у зв'язку зі зростаючою зайнятістю батьків десь поза сімейним простором (1980).

Школи знайомлять дітей з новими знаннями, порядком, бюрократією, а також з різними, відмінними від їхніх, сімейними укладами. Шкільний досвід також часто змушує дітей відповідати гендерним ролям.

Група однолітків – це соціальна група, члени якої зазвичай одного віку та мають спільні інтереси та соціальне становище. Ставши частиною групи однолітків, діти починають відриватися від батьківського авторитету і вчать самостійно заводити друзів і приймати рішення. Групи однолітків мають великий вплив на соціалізацію дитини. Може бути важко протистояти тиску з боку однолітків, щоб вони займалися справами, забороненими батьками, наприклад, пропуском школи або вживанням алкоголю.

Засоби масової інформації – це засоби комунікації, які спрямовують повідомлення та розважають широку аудиторію. Газети, журнали, телебачення, радіо, інтернет та фільми – це всі форми ЗМІ. Численні соціологічні дослідження свідчать про глибокий вплив ЗМІ на дітей. Расові та сексуальні стереотипи,

насильницькі та сексуально відверті образи, а також нереалістичні чи навіть нездорові стандарти краси, які з'являються в ЗМІ, формують уявлення дітей про себе та свій світ.

Як ми вже зазначали вище, роль інституту сім'ї у сучасному суспільстві відходить на другий план. Провідну ж роль займають неформальні групи наприклад однолітків чи субкультури. Різні агенти соціалізації часто дають дітям суперечливі уроки. Наприклад, у сім'ї діти зазвичай вчаться поважати старших. Однак серед друзів діти можуть дізнатися, що повага до дорослих робить їх непопулярними.

Діти, які виховуються в ізоляції, відрізані від усіх, крім найнеобхідніших, людських контактів, не набувають базових соціальних навичок, таких як мова та здатність взаємодіяти з іншими людьми.

Діти, які виховуються в таких закладах, як дитячі будинки, часто мають труднощі у встановленні та підтримці тісних зв'язків з іншими людьми. Такі діти часто задовольняють свої фізичні потреби, але мало що інше. Їх годують, вдягають та тримають у теплі, але вони позбавлені значного контакту з дорослими, які годують. З ними не грають, не обіймають і не розмовляють. Такі діти, як правило, отримують нижчі бали на тестах на інтелект, ніж діти, яких не тільки виховували, але й виховували в них здатність до взаємодії з іншими людьми відображає той факт, що їхні емоційні потреби не були задоволені.

У дітей, які перебувають у закладі, може розвинутися інституційний синдромом, який відноситься до дефіциту або недоліків соціальних і життєвих навичок.

1.3 Мистецтво як інститут соціалізації. Специфіка кіномистецтва.

У той час як культурна модель відтворення і культурна модель мобільності проблематизує протистояння впливу сім'ї і впливу школи (та інших агентів соціалізації), вони не зосереджуються на основних механізмах соціалізації. Процеси соціалізації, властиві формуванню культурного капіталу, включають

передачу соціальних норм і культурної компетентності. На питання, яка з двох є більш ефективною для сприяння участі мистецтва, були запропоновані дві конкуруючі теорії: теорія статусу та теорія інформації.

Одним з найважливіших методологічних питань є вивчення та розуміння загальних принципів та закономірностей за якими відбувається «творіння» людини в культурі. Народжуючись, індивід не отримує відразу ж природного набору людських якостей, що обумовлюють її людське існування в соціумі. Особа поступово має вчитися всьому сама й жодна з базових природних властивостей не може забезпечити спроможність саме суспільного способу буття. З розвитком суспільства виникають та розвиваються соціокультурні механізми формування людських якостей. В процесі розвитку суспільства створюються та вдосконалюються соціокультурні механізми формування людських якостей. Людиною не народжуються, а стають (постають), і в кожному конкретному історичному суспільстві це відбувається не тільки різними засобами, але й за різними «проектами». «Технології» виробництва людини в кожній конкретно- історичній соціокультурній системі відрізняються за своїм підґрунтям. Культура, завдяки її всеохоплюючому арсеналу «засобів людинотворення», є способом збереження та діяльнісного присвоєння людського досвіду. Весь арсенал культури вибудовується у певних аксіологічних координатах, що визначають топос людського буття. Людина це творець та створіння культури – в своїй практичній діяльності вона створює простір свого соціокультурного існування, здійснює його символічну розмітку за допомогою ціннісної системи координат і, водночас, постає як людина, діючи у цьому просторі в межах саме цієї системи координат.

Виховна функція мистецтва визначається у численних наукових працях. Так, на думку А. М. Фасолі, Г.В. Дворцевої, Г.П. Шевченко, О.С. Бєлих, Є.А. Зеленова та ін. мистецтво творить людину і формує ідеал моральної та гармонійної особистості, «...показує її можливості та здібності, відкриває раніше приховані властивості, породжує нову суть і значення, ставить людину в світоглядні ситуації узагальненого ставлення до життя і до самого себе» (2006, с. 82-83).

За М. С. Каганом єдиним способом передачі цінностей є успадкування певної системи цінностей, культурного наслідування через виховання у дитини ціннісного ставлення до себе та до світу - є спілкування. На відміну від комунікації, спілкування - це спільна діяльність, взаємодія, діяльність в котрій відбувається розпредметнення таких духовних предметів культури як цінності (1996 с.293-294). Спілкування – це не просто обмін інформацією за допомогою однієї з мов культури (усне мовлення, письмове, мова жестів, мова танцю, музична мова, смайлики тощо) це суб'єкт - суб'єктна взаємодія, це особлива форма духовної діяльності, метою якої є саме обмін цінностями: презентація та переконання власними вчинками, узгодження, доведення власної ціннісної настанови іншій людині, людям, людству.

Теорія статусу передбачає, що участь у мистецтві обумовлена нормативно; тому різноманітні агенти соціалізації учня (сім'я, школа, група однолітків) і відповідні їм норми є оперативними частинами процесу соціалізації. За даною теорією, однак, участь у мистецтві є пізнавальною діяльністю, а передача знань (тобто передача інформації) є вирішальною частиною соціалізації. Це також вказує на загальні когнітивні здібності, які присутні до початку соціалізації батьків та школи. У літературі про вплив культурного капіталу на досягнення освіти пропонується подібне розмежування в механізмах соціалізації мистецтва, розрізняючи читання, яке, як передбачається, повністю обумовлено когнітивними здібностями, та іншими, більш соціально керованими дисциплінами.

Ламонт і Ларо визначають культурний капітал як «інституціоналізовані, тобто широко поширені культурні сигнали високого статусу (ставлення, уподобання, формальні знання, поведінка, товари та повноваження), які використовуються для соціального та культурного відчуження» (1988, с. 153-168). Теорія статусу наголошує, що участь мистецтва, один з аспектів культурного капіталу, забезпечує видиме розмежування в соціальній ієрархії і керується бажанням підтримувати ці кордони. Вона виражає приналежність до груп із вищим соціальним статусом і може бути використаною для оцінки придатності новачків

для входження в ці групи. Таким чином, вона підтримує розмежування між соціальними статусними групами. Відповідно до теорії статусу, соціалізація мистецтва включає вивчення визначень правильного смаку або того, що є підходящим, а що ні, коротше кажучи, соціальних норм споживання мистецтва. Теорія статусу припускає, що соціальний контекст, в якому мистецтво цінується і де участь мистецтва є нормою, стимулюватиме участь серед його членів. Нові члени поступово розвиватимуть смаки та поведінку, які відповідають соціальній групі. Нормативно-мистецька соціалізація починається в батьківській родині, але на пізнішому етапі інші соціальні контексти – школа, однолітки – додають відповідні контексти соціалізації. Теорія статусу працює як для моделей культурного відтворення, так і для моделей культурної мобільності: для тих, хто вже соціалізований у мистецтві сім'єю, соціалізація в школі узгоджується з сімейним походженням; для інших знайомство з мистецтвом почнеться у школі або в групі однолітків. Механізм статусу можна узгодити як з культурним відтворенням, так і з культурною мобільністю. Ці дві моделі відрізняються відносним значенням, яке вони надають ранньому та пізньому соціальному контексту.

Теорія інформації наголошує, що мистецтво є складним джерелом інформації, і його сприйняття та створення вимагає значного когнітивного потенціалу. Ті, кому не вистачає цих здібностей, сприйматимуть мистецтво як важке, що змушує їх утримуватися від участі в мистецтві. Поглиблені знання в мистецтві, які ведуть до більшої участі, є результатом як навмисних, так і ненавмисних інструкцій, і як набуті знання, так і загальні когнітивні здібності відіграють роль. Теорія інформації не робить прогнозів щодо впливу часу навчання мистецтву (тобто в ранньому чи пізньому дитинстві, або в підлітковому віці), але моделі культурного відтворення та культурної мобільності пропонують протилежні оцінки цінності навчання мистецтву у дитинстві (батьками) та підлітковому віці (школою та однолітками). «Хоча знання про мистецтво можна передавати з однієї мистецької дисципліни в іншу, оскільки соціалізація мистецтва стосується передачі спеціалізованих знань, вона особливо вплине на дисципліну мистецтва,

в якій проводиться інструктаж» (Bourdieu, Darbel і Schnapper, 1991). Здебільшого, уроки мистецтва, присвячені певній дисципліні, можуть призвести до окремих мистецьких публікацій. Теорія інформації також передбачає, що вплив мистецької соціалізації буде найсильнішим для мистецьких практик, для яких необхідною умовою є більша художня компетентність, а отже, більш складні дисципліни. Зрештою, теорія інформації стверджує, що загальні когнітивні здібності підвищують здатність обробляти складні твори мистецтва. Якщо припустити, що ці загальні когнітивні здібності присутні на ранньому етапі життя, це означає, що відмінності в участі в мистецтві пов'язані з відмінностями в уже існуючих когнітивних здібностях. Це має важливі наслідки для оцінки емпіричних даних.

Отже, можна стверджувати, що залученість осіб молодшого та підліткового віку у мистецьку діяльність як результат, може позитивно сказатися на рівні загальної залученості індивіда у соціальне життя. У тій мірі, в якій загальні когнітивні здібності впливають на участь у мистецтві, між формами мистецтва буде перетинатися; однак, якщо припустити, що читання є більш пізнавальною діяльністю, вплив загальних когнітивних здібностей буде сильнішим для читання.

Кінематограф служить важливим агентом соціалізації, який часто функціонує незалежно і переважно всупереч цінностям і моралі традиційних соціальних інститутів. Більшість фільмів показують суперечливі теми та дії, такі як насильство, пияцтво, азартні ігри та подружня зрада, у гламурний спосіб, щоб залучити маси та отримати максимальний прибуток. У результаті вони часто конфліктують і стикаються з серйозною критикою з боку традиційних агентів соціалізації.

Проте є дослідники, такі як Яновітлінг і Бенет, які виявили, що медіа-ефекти, опосередковані іншими агентами соціалізації, такими як сім'я, однолітки та кримінальна судова система, насправді впливають на соціальний контекст, такий як сприйняття соціальної реальності, і ризики, які в свою чергу впливають на рішення окремих осіб (1999). Науковці Карлайл і Сталер, з іншого боку,

припустили, що засоби масової інформації можуть ефективніше маніпулювати людською поведінкою через свій вплив на соціальні інститути, а не на індивідів.

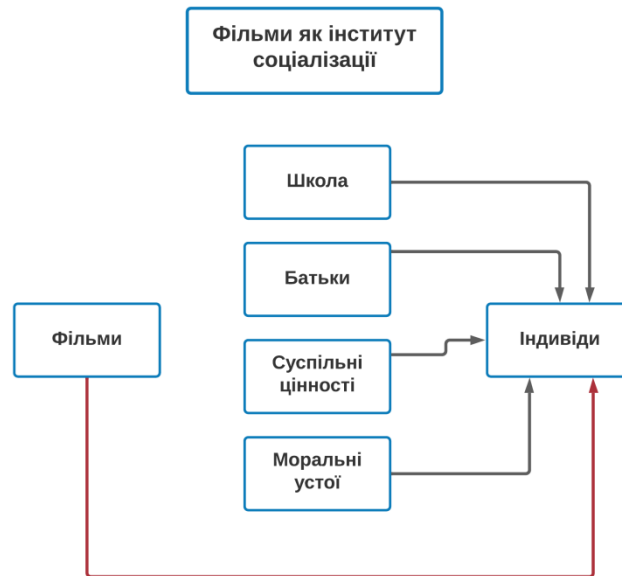

Рис. 1.1. Кіномистецтво в системі інститутів соціалізації

Глядачі фільмів приймають нові моделі поведінки, просто дивлячись їх на екрані. А. Бандура вказує у своїй теорії соціального навчання, що більшість із нас, особливо діти, навчаються та переймають поведінку, сприймаючи яскраві приклади для наслідування. Французький соціолог Габріель Трейд запропонував імітаційний підхід, сказавши, що злочинність є соціальним явищем і, як і інші соціальні взаємодії, вона передбачає наслідування, що призводить до певної віри чи діяльності, які згодом імітуються.

Фільми визнано одним із основних соціальних інститутів у сучасному світі, які вносять значний вклад у розвиток сучасного масового суспільства. «З початку свого існування в дев'ятнадцятому столітті йому віддавали перевагу як спільному джерелу відпочинку, яке приваблює та впливає на кожного з нас на певному етапі нашого життя» (Jowett, 1989). Перші праці з дослідження кінематографу та його впливу на суспільство почали з'являтися відразу після появи медіа в 1920-х роках.

Отже, беручи до уваги усі згадані дослідження за останнє століття, можна з упевненістю стверджувати, що вплив кінематографу на соціальну інтеграцію

підлітків чинить вплив на рівні з загальноприйнятими агентами соціалізації. Причинами ж через які даний аспект соціалізації ігнорується багатьма дослідниками та експертами у сфері соціальної інтеграції є те, що не усім представникам кінематографічного мистецтва властивий позитивний вплив на формування соціально прийнятної поведінки у підлітків та особливо дітей молодшого віку.

Висновки до Розділу 1

Було здійснено аналіз класичних та сучасних теорій соціалізації в соціології, філософії, соціальній психології, педагогіці. Показано міждисциплінарний характер дослідження феномену соціалізації. Проаналізовано особливості процесу соціалізації на різних етапах становлення особистості та визначено особливості саме підліткового етапу соціалізації. Зроблено висновок, що людина, через соціалізацію, від дитинства до підліткового віку проходить деякі стадії розвитку. Соціалізація у підлітковому віці вкрай важлива, з її допомогою формуються смаки, уподобання, поведінка та самооцінка людини. Особливості соціалізації підлітків полягають у перетині таких її процесів, як адаптація, інтеграція, саморозвиток та самореалізація. Найважливішими для підлітків є такі інститути соціалізації: сім'я, школа та ЗМІ, а також неформальні соціальні групи. Чим більш соціалізованою стає дитина, тим більше вона вписується у суспільство, стає його нормальною частиною. Процес соціалізації розглянуто як процес «входження» людини в культуру і, водночас як процес розвитку самої культури через діяльність нових поколінь, які створюють нові способи діяльності, спілкування, нові норми та ідеали. Соціалізація є успішною, коли культурні норми і цінності, що задають орієнтири для нашого повсякденного життя, засвоюються у нових соціальних реаліях з врахуванням нових способів діяльності та спілкування.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ КІНОМИСТЕЦТВА У ПОДОЛАННІ ПРОБЛЕМ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВАЖКОВИХОВУВАНИХ ПІДЛІТКІВ

2.1 Проблеми соціалізації підлітків в сучасному українському суспільстві.

Вивченням проблем інтеграції підлітків в суспільство є однією із головних напрямів соціології та є дуже актуальною для України. Соціалізація молоді протікає в Україні за умов поглиблення соціально-економічної кризи, яка проявляється у подальшому зростанні соціальної та майнової нерівності, зменшенні робочих місць для молоді, кризових станах таких інститутів соціалізації як сім'я, армія, освіта. Зростання ролі ЗМІ, зокрема інтернет видань та блогів, перетворення їх на важливий інститут соціалізації при слабкому суспільному контролі над їх змістом створюють певні загрози маніпулятивного впливу на підлітків молоді. Такий соціальний контекст сприяє загостренню проблем із соціалізацією молоді. У цій ситуації виявляється багато нагальних проблем, таких як зростання злочинності серед підлітків та молоді, вживання молодими людьми наркотиків, алкоголізм та суїцид серед молоді, соціальне сирітство та безпритульність, бездуховність, моральна дезінформація. Сьогоднішні підлітки стикаються з проблемами, яких не бачило жодне попереднє покоління, що є наслідком активного розвитку інформаційних технологій. Хоча деякі проблеми не зовсім нові, електронні ЗМІ змінили або посилили деякі проблеми, з якими стикаються молоді люди.

На думку Л.С. Виготського, «підлітковий вік є особливим періодом в розвитку особистості, який виражається в емоційній нестабільності, зумовленої

фізіологічними процесами дорослішання і соціальними чинниками: незадоволеність потреб в емоційному благополуччі, пошук власної Я-концепції, прагнення до самореалізації» (2010), може мати такі наслідки, як проблеми соціалізації: конфліктність, агресивність, асоціальна поведінка, девіантність.

Підлітковий вік є періодом формування світогляду, почала формування професійних і соціальних планів, період вступу у доросле життя, коли усвідомленість поведінки і реалістична оцінка власних можливостей, зокрема, тимчасових, набувають особливої значущості.

На думку соціологів проблеми соціалізації підлітків у суспільстві в Україні, пов'язані з трьома обставинами:

1) зміною (руйнуванням) системи цінностей, у результаті чого старше покоління не завжди може підготувати молодь до життя в нових умовах;

2) корінною і дуже швидкою зміною соціальної структури суспільства; нездатністю багатьох соціальних груп забезпечити своєчасне поповнення своїх рядів через залучення молоді;

3) ослабленням системи формального та неформального соціального контролю над агентами та інститутами соціалізації.

До однієї з найбільш явних особливостей сучасної соціалізації належить тривалість періоду входження підлітків до самостійного, відповідального соціального життя порівняно з попередніми періодами. «Юнацтво, як період соціалізації, значно збільшилося порівняно з попередніми епохами. Взагалі статус його змінився» (Андреева, 2005). Якщо раніше воно розглядалося лише як підготовка до життя, то в сучасному суспільстві до нього ставляться як до особливого періоду життя, який має не меншу цінність, ніж життя дорослої людини. Таке ставлення передбачає більшу повагу та вищий статус юнацтва порівняно з попередніми часами.

К.Д. Хломов зазначає, що в порівнянні зі своїми попередниками «... сучасні підлітки інакше переживають підлітковий період, інакше вирішують вікові завдання, стикаються з іншими соціальними ризиками. Образ ситуацій

соціально-психологічної адаптації та дезадаптації також дещо змінюється» (2014).

Ми бачимо, що освіта, як обов'язкова умова і особливість сучасної соціалізації, пов'язана з різноманіттям, перш за все, соціальних проблем. Але не менш значущі особистісні проблеми. По-перше, все більше молодих людей прагне здобути вищу освіту, пов'язуючи з нею надії на успішну кар'єру, що мала б забезпечити оптимальний рівень якості життя та соціальної адаптації. По-друге, якісна освіта є дуже дорогою процедурою не тільки для суспільства, а й для конкретного індивіда, і можна помітити явну тенденцію підвищення її вартості.

Абрамова Г. С. пише: «Усі механізми соціалізації, так чи інакше, стосуються вирішення трьох груп проблем: соціально-психологічних, природньо-культурних і соціально-культурних. Соціально-психологічні проблеми пов'язані зі становленням особистого усвідомлення підлітків, їхнім самовизначенням, самоактуалізацією, самоствердженням та саморозвитком. На етапі молодості ці проблеми соціалізації мають особливий зміст, з'являються особливі шляхи до їх вирішення» (1999).

Звісно, культурні проблеми також чинять вплив на процес соціалізації підлітків в сучасному українському суспільстві. Їх зміст полягає в досягненні людиною певного рівня фізичного розвитку, адже темпи розвитку можуть значно різнитися від людини до людини.

Тут може виникнути явище, яке деякі автори, стосовно такої особистості, визначають терміном «жертва соціалізації». Справа в тому, що процес соціалізації суперечливий. З одного боку, він передбачає успішність освоєння особистістю соціальних цінностей, норм, стандартів поведінки, з іншого – протистояти суспільству у задоволенні його потреб у соціалізації. Отже, необхідна, з одного боку, ідентифікація особи із суспільством, з іншого відокремлення у ньому. По-перше, у разі повної ідентифікації із суспільством та «абсолютного» прийняття його рольових приписів та рольових очікувань та нездатності протистояти, особистість перетворюється на конформіста. По-друге,

неприйняття багатьох соціальних вимог принципового для суспільства характеру здатне перетворити людину на борця проти його устоїв. Гострота цієї суперечності пов'язана не тільки з характером суспільства, а й процесу соціалізації, а також впливом соціальних факторів на особистість.

«Поширеність цифрового спілкування значно змінила спосіб взаємодії підлітків зі своїми однолітками» (Nesi, Widman, Choukas-Bradley & Prinstein, 2017, р. 471-477). Через це багатьом підліткам не вистачає основних навичок міжособистісного спілкування, як-от наприклад вміння вловлювати соціальні сигнали. Значна частина цієї дисфункції може бути пов'язана з надмірним використанням технологій.

Як зазначає дослідницьке агентство «Common sense media»: «Звички підлітків у соціальних мережах та текстових повідомленнях, а також те, як вони споживають медіа, змінюють спосіб спілкування, побачення, навчання, сон, фізичні вправи тощо. Фактично, середній підліток витрачає понад дев'ять годин щодня, використовуючи свої електронні пристрої» (2015).

Розглянемо основні соціальні проблеми, з якими підліткам в Україні доводиться стикатися. Спираючись на дані дослідження яке проводив дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) «Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді України» в 2018 році, психічний стан підлітків є незадовільним. Більше половини опитаних підлітків озвучили скарги на те, що раз на тиждень або частіше відчувають нервозність, роздратування чи поганий настрій. Також про депресивні почуття повідомила третина підлітків. Ці показники були вищими для жінок, ніж для чоловіків.

За офіційними даними департаменту захисту дітей та протидії насильству, протягом 2020 року в Україні було зафіксовано 123 випадки самогубств серед підлітків, а загалом з 2017 року – 518 випадків (рис. 1.2). Найчастіше накладають на себе руки підлітки у віці від 12 до 16 років.

За даними Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, у 2017 році вчинили самогубство 166 підлітків, у 2018-му – 97, у 2019 – 111, а у 2020 році – 123 неповнолітніх. Станом на лютий 2021 року було зафіксовано 21 випадок

самогубств в підлітковому середовищі. При цьому, частіше вчиняють самогубство хлопці, а найбільше випадків самогубств приходить на віковий період від 12 до 16 років (Видання «Суспільне мовлення України», Хожайнова, 2021).

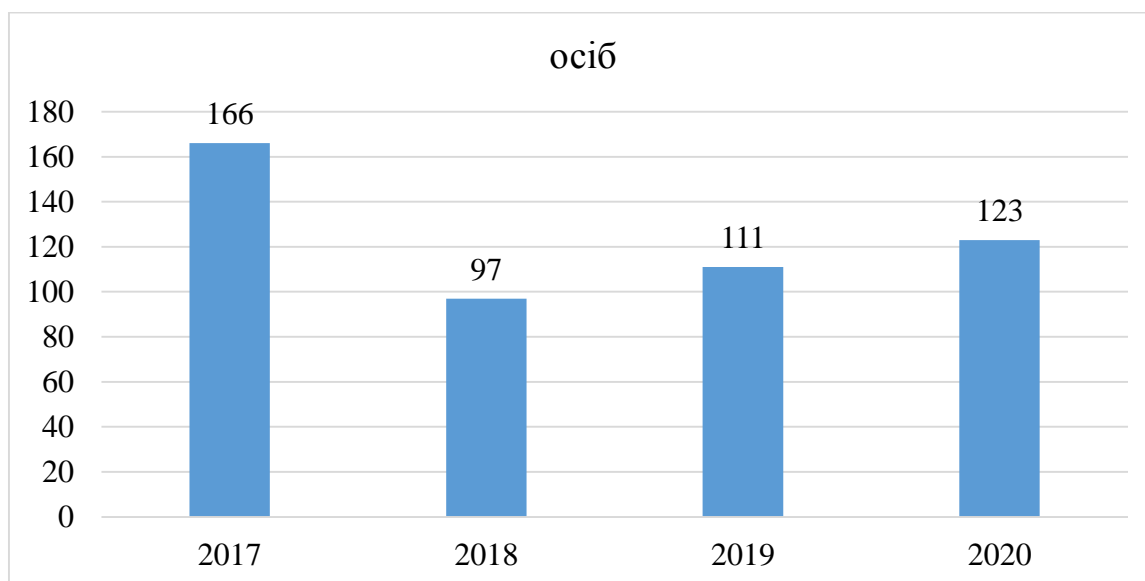

Рис.2.1 – Динаміка випадків підліткового суїциду за період 2017-2020рр

Головною причиною зростання кількості самогубств серед підлітків є проблеми в родині та активізація так званих «груп смерті», на кшталт «Синього кита». Активізація груп смерті серед підлітків є новою проблемою сучасного суспільства, що безпосередньо пов'язана із розквітом соціальних мереж та зростанням впливу блогерів на дітей та молодь.

Четверта частина всіх опитаних повідомила, що протягом останнього року вони протягом двох тижнів поспіль відчували такий рівень смутку чи безнадійності, що переставали займатися звичними справами. Про це зізналися кожна третя дівчина (31%) та кожен п'ятий юнак (21%).

Що до соціальної залученості молоді, то понад 20% підлітків беруть участь у діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій: 11,5% є членами та ще 11% долучаються до заходів. Понад половина потенційно готові до участі у громадських ініціативах свого населеного пункту, вулиці чи будинку, а кожен п'ятий висловив готовність виступити ініціатором таких дій. Та чи готове

«доросле» суспільство до свідомої, соціально відповідальної, активної взаємодії з підлітками та молоддю?

В органах учнівського чи студентського самоврядування беруть участь майже 16% підлітків. Про відсутність органів самоврядування в їхньому навчальному закладі повідомили 15%, і ще 40% не знають про наявність чи відсутність таких.

«Витрачання занадто багато часу на електронні пристрої може перешкоджати молодим людям займатися особистими заходами з однолітками, наприклад спортом, що може допомогти запобігти депресії» (Murri, Ekkekakis & Magagnoli, 2018). Вони також відчують нові стани, такі як страх «випасти» із суспільства або FOMO (Синдром втраченої вигоди), які надалі призводять до відчуття самотності та ізоляції. Депресивні розлади піддаються лікуванню, але важливо звернутися за професійною допомогою.

За даними ЮНІСЕФ, станом на 2016 рік, 89 відсотків підлітків та школярів стикаються з булінгом. У 52% випадків школярі піддають знуцанням своїх однокласників через зовнішність. 40% дітей тримають все в собі, бо соромляться розповісти про те, що зазнають нападок з боку однокласників. 37% дітей вважають, що булінг можна було б припинити, якби дорослі звертали на це увагу.

Назвемо фактори, які заважають нормальній соціалізації підлітка:

1. Проблеми у сім'ї;
2. Проблеми зі сприйняттям світу самим підлітком;
3. Проблеми впливу на підлітка агресивного зовнішнього середовища (інтернет, ЗМІ, телебачення);
4. Проблеми впливу малого та великого кола спілкування на поведінку та становлення особистості.

Варто почати із впливу сім'ї. Батьківський будинок для дитини – перша, головна та нічим не замінна школа життя. Саме сім'я має вирішальний вплив на розвиток особистості, закладає фундамент позитивних чи негативних людських якостей. І щоб цей фундамент був міцним, сім'я має бути благополучною.

Сімейні проблеми – це проблеми, які впливають не лише на становлення особистості, а й на психіку підлітка. Він може бути, невинною небалакучою

людиною вдома, а в школі огризатися на вчителів, виплескувати ті емоції, які тримав у собі побачивши, як батьки конфліктують. Стійка психіка і жвавий характер, він докладе всіх зусиль на те, щоб у його сім'ї такого не сталося.

У сучасній соціологічній і психолого-педагогічній літературі всебічно досліджуються дестабілізуючі параметри соціалізації, що впливають на стан підлітка в суспільстві: розшарування населення на бідних і багатих, а звідси - поляризація підліткового співтовариства за матеріальною ознакою; безробіття, що здійснює небажаний вплив на функції сім'ї і на її можливості задовольнити нагальні потреби підлітків; наявність організованого і неорганізованого бізнесу, криміналізація суспільства в рамках якої зростає злочинність, в яку посилено залучаються молодь і підлітки; соціально-економічна криза суспільного розвитку, посилення впливу грошей на міжособистісні відносини в сфері сім'ї та в середовищі підлітків та ін. (Валентий, 2016)

Як зазначалося вище, у підлітковому віці відносини з батьками носять досить складний характер, з одного боку більшість підлітків дуже прив'язані до своїх батьків, але з іншого, вони хочуть відстоювати свою незалежність і самостійність, самореалізовуватися. На цьому ґрунті виникають конфлікти між батьками та дітьми. Підлітки дуже різко приймають будь-яку інформацію, тому що вразливі до думки оточуючих і багато що сприймають як агресію, через що мають напружені стосунки з батьками.

Схильність підлітків до інформаційного стресу через інтернет обумовлена тим, що розвиток їхньої особистої ідентичності відбувається під сильним впливом тих соціальних груп, з якими вони себе ідентифікують. Підліток, який проживає кризу ідентичності, потребує емоційної близькості, що забезпечує йому задоволення потреб у захисті та підтримці. Спілкування в інтернеті розцінюється підлітками як значуще, здатне впливати спонукаючим або стримуючим чином, змінюючи при цьому поведінку, життєві мотиви, свідомість та цінності. Звідси, соціальна мережа посилює ризики деформації особистих цінностей, і навіть потреб, як соціальних, так і духовних.

Оскільки доступ до ЗМІ зріс дуже швидко та можливий через величезну кількість середовищ, таких як комп'ютери, смартфони, радіо та телевізори, використання підлітками ЗМІ різко зросло за останні десятиліття. Існує багато суперечок про вплив ЗМІ на підлітковий розвиток та поведінку. Однак, оскільки підлітки самі обирають якими ЗМІ користуватися, то дослідникам дуже важко розрізнити причину та слідство.

Щодо соціалізації підлітка, вчені наполягали на підпорядкуванні його суспільству, ігноруючи процеси гармонізації та розкриття його потенціалу. Проблеми соціалізації ставали закритою темою, оскільки складності дорослішання, кризи підліткового віку оголошувалися прерогативою буржуазної моралі. 90-ті роки ХХ ст. змінили парадигму освіти. На передній план виступила вільна особистість, здатна сама творити свою долю. Більшу увагу в процесі соціалізації вчені стали приділяти ініціативі у творчості, аналізу факторів соціалізації, визначенню шляху в житті, розкриттю потенціалу особистості, того, як принести більше користі собі та людям.

Процес соціалізації досить складний і схильний до множинного впливу, починаючи від глобальних факторів і закінчуючи так званими мікрофакторами, куди входить сім'я, сусідство, релігійне оточення, виховання. І якщо в перші роки після народження дитини на її адаптацію до суспільства впливають окремі особи – батьки, бабусі, дідусі, няні, то приблизно з 3 років і до підліткового віку свою роль у соціалізації людини починають грати різні освітні заклади, вчителі, лікарі, вихователі, однолітки, а також Інтернет та телебачення. Головне завдання людини у цьому процесі – стати частиною соціуму, залишаючись у своїй цілісній особистості. Існує декілька основних показників за якими можна оцінити успішність соціалізації підлітка:

- 1) Індивід реагує на іншу людину, як на рівну собі;
- 2) Індивід визнає існування норм у відносинах для людей;
- 3) Індивід визнає необхідну міру самотності та відносну залежність від інших людей, тобто між параметрами «самотній» та «залежний» існує певна гармонія.

Отже, критерієм успішної соціалізації підлітка є його здатність жити в умовах сучасних соціальних норм, у системі «Я – інші». Окреслене коло проблем соціалізації підростаючого покоління в сучасному українському суспільстві свідчить про те, що далеко не всі підлітки справляються із завданнями, що на них покладені. У сучасному стрімко мінливому суспільстві підлітки мають бути більш гнучкими але в той же час і не поступатися своїми почуттями та думками.

Проблеми підліткової злочинності в Україні безпосередньо пов'язані з проблемами соціалізації і є нажаль дуже актуальною в сучасному суспільстві. Варто відзначити, що найбільш соціально вразливою в розвитку девіантної та деліквентної поведінки є саме підліткова вікова група (від 14 до 18 років): неповнолітні, піддаючись негативному впливу оточуючих, а в більшості випадків усвідомлено, самостійно вчиняють правопорушення, намагаючись таким чином утвердитися перед однолітками або показати свою значущість дорослим.

О. Бахур під час пояснення мотивів протиправної поведінки підлітків говорить про те, що це цілком може бути наслідком двох наступних чинників: «умов мікросередовища (негативні впливи сім'ї і школи, які десоціалізують підлітків, психологічні труднощі й ускладнення, породжені багатопроблемним соціумом, деформації у спілкуванні та взаємодії) і індивідуальних особливостей індивіда (суперечності, головна з яких полягає у невідповідності між суб'єктивною готовністю до дорослого життя і об'єктивною обмеженістю можливостей підлітка; психологічні колізії, які найперше виявляються у вибірково-активному ставленні підлітка до навколишнього середовища, спілкування, до педагогічних впливів у сім'ї, суспільстві, до соціально-моральних цінностей і норм, запропонованих найближчим оточенням)» (2012, с. 220-227).

В сучасному суспільстві проблема підліткової злочинності стоїть дуже гостро, адже «в минулому – 2020 році було зафіксовано 4 400 випадків скоєння підлітками злочинних дій, більше 40% з яких – це тяжкі та особливо тяжкі злочини» («Системний звіт. Збір даних щодо неповнолітніх, які перебувають у

контакті із законом», Кидисюк і Равчева, 2019). Багато дослідників сходяться у думці, що однією з головних проблем, через які трапляються злочинні діяння підлітками, є «соціальне аутсайдерство», тобто коли особи в дитинстві або підлітковому віці опиняються за межами суспільства через неповну соціалізацію. Для підлітків взагалі не є характерним перебувати у стабільному емоційному стані. Набагато більш характерними є відчуття пригніченості, страху, тривоги, емоційне піднесення ж часто може стати причиною напруженості, злості та дратівливості. Злочинність неповнолітніх – це саме суспільне життя, точніше одна з його сторін, яка спостерігається через окремі його прояви – злочинну поведінку неповнолітніх.

2.2 Методи роботи з підлітками, які мають проблеми з соціалізацією.

Для розробки моделі соціалізації молоді, яка може бути застосована у соціально-педагогічній роботі в сучасному навчальному закладі, у роботі клубу, будь якої підліткової неформальної організації, та визначенню методики її реалізації нами були вивчені та проаналізовані фундаментальні науково-дослідні роботи, що дозволили визначити основні напрямки дослідження. Так, згідно з дослідженнями І. С. Кона, соціалізація – це поєднання різних соціально-психологічних процесів, що дозволяють особистості вступати в суспільні відносини. Вона може бути заснована на кількох підходах:

- 1) Об'єктивний підхід, що співвідносить тип особистості з конкретним типом суспільства;
- 2) Суб'єктивний підхід, що визначає суб'єктивні характеристики особистості (рівень задоволеності та мотивації) як основний критерій соціалізації;
- 3) Екологічний підхід, що вивчає різні об'єктивні фактори соціалізації;
- 4) Процесуальний підхід, що показує шляхи та засоби соціалізації особистості;
- 5) Інституційний підхід, що досліджує процес соціалізації в соціальних інститутах та організаціях (Кон, 1999).

Нові умови розвитку суспільства вимагають нових підходів до формування особистості з необхідною соціальною мобільністю, професійною

компетентністю, здатністю пристосовуватися до умов, що змінюються, самостійно приймати рішення та нести відповідальність за власні дії, здатністю до творчих рішень, дослідницькою діяльністю, та інші особистісні характеристики, що визначаються сучасною соціокультурною ситуацією. Саме вищі навчальні заклади, як заклади соціалізації, здатні підготувати таких спеціалістів, створити умови та форми соціалізації студентів як майбутніх спеціалістів, затребуваних суспільством і конкурентоспроможних на ринку праці.

Комунікативно-діяльнісний компонент передбачає включення учнів у соціально значущу діяльність («залучення до соціально-орієнтованої діяльності») та особистісне оцінювання цієї діяльності. Проактивний підхід до життя – найважливіший елемент успішної соціалізації. Людина з ініціативною позицією здатна зосередити увагу не тільки на собі та власному досвіді, а й на глобальних проблемах. Бажання змінити світ передбачає розвиток особистих якостей, таких як послідовність цілі, впевненість у собі та сміливість. Проактивне ставлення проявляється в активному залученні до різноманітних заходів, пов'язаних із позашкільною діяльністю (політика, культура, мистецтво, спорт тощо). Позакласні інтереси сприяють розвитку різноманітних здібностей. Вчені доводять пряму залежність індивідуальних показників креативності людини з її професійними характеристиками. Чим вища творча активність, тим вищий рівень самокритики та самокорекції.

Актуалізація – це реалізація потенційних можливостей особистості. А здоровий спосіб життя допомагає успішно досягати цілей і завдань, реалізовувати плани та справлятися з труднощами. Здоров'я – це безцінне багатство як суспільства, так і кожної людини зокрема. (Кон, 1999)

Для забезпечення ефективної роботи з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією використовують ряд методів, серед яких найбільш ефективними є соціально-педагогічні психотерапевтичні методи роботи.

До соціально-педагогічних методів належать:

1) методи наукового дослідження – це способи здобуття наукової

інформації з метою встановлення закономірних зв'язків, відносин, залежностей та побудови наукових теорій;

2) методи виховання – це шляхи та способи спільної взаємопов'язаної діяльності соціального педагога та клієнта, спрямованої на досягнення виховної мети та вирішення поставлених завдань;

3) методи соціально-психологічної допомоги (психологічна консультавання, соціально-психологічний тренінг, аутотренінг, ділова гра та ін.) (Грегорьева, 2018).

Психотерапевтичні методи – це спеціальні прийоми на свідомість людини з метою надання йому допомоги у вирішенні його психологічних проблем. До таких методів можна віднести: групову психотерапію, гештальт-терапія, когнітивно-поведінкова терапія, позитивна терапія, лого-терапія, психодрама, арт-терапія і тд.

«Арт-терапія – це метод який вкорінений в ідеї, що творче самовираження може сприяти зціленню та психічному благополуччю»[34]. Лікарі відзначили, що люди, які живуть з психічними захворюваннями, часто виражали себе в малюнках та інших творах мистецтва, що спонукало багатьох досліджувати використання мистецтва як стратегії зцілення. З тих пір мистецтво стало важливою частиною терапевтичної сфери та використовується в деяких методиках оцінки та лікування.

«Арт-терапія – не єдиний вид творчості, який використовується в лікуванні психічних захворювань» (Haen & Webb, 2019). Мета арт-терапії полягає в тому, щоб використовувати творчий процес, задля допомоги людям досліджувати самовираження і, роблячи це, знайти нові способи отримати особисте розуміння та розвинути нові навички подолання соціально-психічних розладів.

Вивчення питання арт-терапії (лікування мистецтвом, творчістю; до вжитку в медичну практику термін ввів А. Хілл) у соціально-педагогічної діяльності з дітьми обґрунтовано розумінням потужного позитивного впливу мистецтва на розвиток і становлення особистості (Орел, 2020, с. 148).

Створення або оцінка мистецтва використовується, щоб допомогти людям досліджувати емоції, розвивати самосвідомість, впоратися зі стресом, підвищити самооцінку та працювати над соціальними навичками. Коли індивіди створюють мистецтво, вони можуть аналізувати те, що вони зробили, і які це викликає у них відчуття. Досліджуючи своє мистецтво, люди можуть шукати теми та конфлікти, які можуть вплинути на їхні думки, емоції та поведінку.

Арт-терапія може використовуватися для лікування широкого спектру психічних розладів і психологічних розладів. «У багатьох випадках її можна використовувати в поєднанні з іншими методами психотерапії, такими як групова терапія або когнітивно-поведінкова терапія» (Schouten, de Niet, Knipscheer & Kleber, 2014, p. 220-228).

Арт-терапія може бути використана для поліпшення психічного стану індивідів в таких категоріях: проблеми, пов'язані зі старінням, тривога, рак, депресія, розлади харчування, емоційні труднощі, проблеми в сім'ї чи стосунках, медичні умови, психологічні симптоми, пов'язані з іншими медичними проблемами, посттравматичний стресовий розлад, психосоціальні проблеми, стрес, розлади через вживання психоактивних речовин.

Згідно з дослідженнями 2016 року, опублікованим в «Journal of the American Art Therapy Association», менше години творчої діяльності може зменшити ваш стрес і позитивно вплинути на ваше психічне здоров'я, незалежно від мистецького досвіду чи таланту (Kaimal, Ray & Muniz, 2016, p. 74-80).

Арт-терапевт може використовувати різноманітні методи мистецтва, включаючи малювання, живопис, скульптуру та колаж із підлітками.

Підлітки, які зазнали емоційної травми, фізичного насильства, домашнього насильства, тривоги, депресії та інших психологічних проблем, можуть отримати користь від творчого самовираження.

Ситуації, в яких може бути використана арт-терапія також включають: переживання сильного стресу, наявність поведінкових або соціальних проблеми в школі або вдома, переживання травматичних подій, підлітки з вадами

навчання, особи, які живуть з черепно-мозковою травмою, підлітки, які мають проблеми з психічним здоров'ям.

«Хоча дослідження показують, що арт-терапія може бути корисною, деякі висновки щодо її ефективності неоднозначні. Дослідження часто невеликі та непереконливі, тому необхідні подальші дослідження, щоб з'ясувати, як і коли арт-терапія може бути найбільш корисною» (Regev & Cohen-Yatziv, 2018).

У дослідженнях підлітків, які зазнали травми, було виявлено, що арт-терапія значно зменшує симптоми травми та знижує рівень депресії. Інший огляд ефективності арт-терапії показав, що цей метод допомагає пацієнтам, які проходять курс лікування від раку, покращити якість їхнього життя та полегшує різноманітні психологічні симптоми.

Оскільки методи, що існують в арт-терапії співвідносяться з видами мистецтва, виключенням не є кіномистецтво і, відповідно, кінотерапія.

«Кінотерапія – це процес використання фільмів, знятих для великого екрану або телебачення, в терапевтичних цілях» (Solomon, 2005). Кінотерапія пропонує перегляд фільмів під керівництвом терапевта з терапевтичними цілями. Поєднання тематичних елементів – музики, діалогів, підсвічування та зображення – часто може викликати відчуття у глядачів, що дозволяє як особисто подумати, так і додати новий погляд на останні події.

Фільми можуть використовуватися як частина індивідуальної терапії, групової терапії або сімейної терапії, але кінотерапія виявилася також особливо корисною як частина консультування пар.

Метафора, символіка та образи можуть часто використовуватися терапевтами, оскільки вони допомагають тим, хто лікується, досліджувати думки та почуття та вирішувати проблемні питання. Деякі терапевти, наприклад, працюють з людьми на лікуванні, щоб досліджувати та аналізувати сни, а інші можуть використовувати керовані образи як терапевтичну техніку. Таким чином, багато хто може вважати логічною інтеграцію фільмів та інших форм медіа, в яких ці та інші літературні елементи часто поширені. Мало того, що фільми містять символи, вони також можуть викликати емпатію, підвищити

комунікативні навички та дозволити тим, хто на терапії, краще усвідомлювати власні почуття та бажання. «Перегляд фільмів дає можливість глядачам залучатися кількома способами – лінгвістично, візуально, міжособистісно та внутрішньо-психічно. Прихильники кінотерапії вважають, що це може бути корисним, оскільки було показано, що навчання відбувається швидше, коли інформація обробляється кількома способами» (Lampropoulos, Kazantzis & Deane, 2004, p. 535-541).

Існує кінематографічна терапія, яка може включати перегляд фільму для необхідного емоційного розслаблення. Б. Вольц пропонує використовувати фільми як терапію, щоб допомогти іншим дізнатися про себе більш глибоко на основі того, як вони реагують на різних персонажів і сцен. Вона називає це «кінотерапією що викликає почуття». За її словами, це працює так: «Спочатку я запитую про їх особисту ситуацію та усвідомлюю, де вони перебувають у своєму житті, а потім порекомендую фільми, які можуть говорити з ними на певному рівні» (2005).

Існує також катарсична кінотерапія, яка включає сміх або плач, каже Б. Вольц. Цей вид терапії за словами дослідниці також є ефективним, якщо це зробити правильно як попередній або перший етап психотерапії (2005). Скажімо, людина перебуває в депресії; фільм, який допомагає їм плакати, може відкрити різні рівні їхньої психіки.

Під час перегляду фільмів Б. Вольц рекомендує зручно сісти та, серед іншого, помічати, що у фільмі сподобалося, а що ні, а також які персонажі чи дії здалися особливо привабливими чи непривабливими. Вона також пропонує запитати осіб, чи були у фільмі персонажі, які моделювали поведінку, яку б вони хотіли б наслідувати (2005). Можна зробити висновок, що співвідносячи власний досвід з побаченим на екрані, індивідам буде легше проаналізувати та зрозуміти свої власні переживання та емоції.

2.3 Узагальнення досвіду використання кіномистецтва в соціально-педагогічній роботі із підлітками, які мають проблеми з соціалізацією.

Кінотерапія є частиною одного великого напрямку – арт-терапії. Як немає необхідності виділення методу кінотерапії в окремий напрямок, так немає сенсу звужувати спектр всіх можливих ресурсів, що є у розпорядженні тренера, психолога, вчителя або іншого фахівця, що працює у напрямі кінотерапії.

Кінотерапія як окремий вид арт-терапії може бути способом звільнення особистості від внутрішніх напружень, трансформації глибинних переживань, вирішення внутрішньо- та міжособистісних конфліктів. Кінотерапія є чудовим засобом діагностики особистісних проблемних областей та зон найближчого розвитку людини, виводячи на поверхню несвідомий матеріал, роблячи його доступним для аналізу та загалом прискорюючи процес позитивних особистісних змін.

Нами було вивчено досвід застосування методу кінотерапії у вітчизняних та зарубіжних практиках.

Важливий аспект при організації занять кіноклубу з підлітками – облік їх вікових психологічних особливостей. Підлітковий вік вважається найбільш складним у житті дітей. На цьому життєвому етапі закріплюються отримані в дитинстві знання і накопичений досвід, його осмислення і збагачення. Характерними особливостями підліткового віку на думку Д. І. Фельдштейна є «готовність і здатність до різних видів навчання, причому як у практичному плані (трудова вміння та навички) так і в теоретичному (уміння мислити, міркувати, користуватися поняттями)» (1999).

Головне завдання програми кіноклубу для підлітків полягає в їх самовизначенні через освоєння свого духовного простору за допомогою екранних мистецтв. Звідси випливають інші завдання: здатність застосовувати ці знання в інших ситуаціях, міркувати логічно, розвиток патріотичних почуттів підлітків через вивчення і аналіз творів вітчизняного кінематографічного мистецтва, менталітету, сенсу життя української людини, його активної та усвідомленої громадянської позиції, моральних пошуків, переконань а також

закладений моральний потенціал, виховання та формування моральних ідеалів, установок підлітків на заняттях кіноклубу.

У Львові в 2014 році функціонував кіноклуб для підлітків «Бруківочка». Кіноклуб було започатковано на території та за підтримки Львівського інституту менеджменту. «Метою кіноклубу є сформувати територію розвитку особистості підлітків через перегляд інтелектуального кіно та обговорення, забезпечення якісного проведення вільного часу, що розвиває комунікабельність та розширює світогляд підлітків. Адже у підлітковому віці посилена потреба у спілкуванні з однолітками, що супроводжується емоційною вразливістю, протестом проти встановлених правил і порядків, прагненням до незалежності, самостійності й самоствердження себе як особистості. Саме в цей період дуже важливе морально-культурне виховання, якого так не вистачає у школах, на яке у батьків все менше часу» (Панчишин, 2014).

В Україні сьогодні діє мережа DOCU/CLUB, яка дозволяє організувати кіноклуб за підтримки цієї компанії. Вони також підтримують багато українських онлайн кіноклубів. «Онлайн-кіноклуб Docudays UA – це можливість для модераторів більш, ніж 290 кіноклубів, які працюють по всій країні, за будь-яких умов, в тому числі обмежень, спричинених COVID-19, проводити регулярні покази та обговорення якісного документального кіно для різних цільових аудиторій задля підвищення рівня їхньої обізнаності щодо практичних способів та інструментів захисту прав людини» (DOCUDAYS UA MEDIA CLUB, 2021). В Україні на сьогоднішній день, в рамках цієї організації, діють 445 кіноклубів.

У кінотерапії режисер важливий як «особистість» і ніколи – як «режисер»: цікава людина – такою, якою вона була завжди, якою вона є сьогодні і якою буде завтра. Режисер також пізнається і сприймається через його страждання, муки, як дійова особа тих образів, які він вибирає заради гри або через комерційні міркування, заради власного задоволення, заради поетики або в виховних цілях.

У контексті кінотерапії можна поставити наступні питання: Чи траплялося колись виходити з кінотеатру з такою кількістю емоцій, що здавалося, зараз

можеш перевернути власне життя? Чому подобається цей образ? Чому він приваблює? Чому він хвилює? Чому його ненавидять? Чому відкидають його?

Образ дозволяє проявитися внутрішньому світу, а спостереження за чередою синхронізованих образів, що змінюють один одного, дає можливість зрозуміти те, що вони провокують, на що впливають. Внутрішній зміст глядача провокується і тому виявляє себе, що дозволяє його «побачити».

«Кіно розважає або відволікає, змушуючи несвідоме вийти назовні. Через фільм несвідоме виявляє себе (комплекси, негативна та позитивна психологія)» (Менегетти, 2001).

Аналізуючи досвід роботи кіноклубів зі всього світу маємо вивчити роботу кіноклубу для підлітків Каліфорнійського інституту кіно (CFI) (<https://cfieducation.cafilm.org/movie-room/>). Цього року він відзначає перший рік своєї безперервної роботи.

Тепер інститут проводить нову загальнонаціональну кінопрограму «Movie Room», перший у своєму роді онлайн-кіноклуб для підлітків, який CFI нещодавно заснував у співпраці з кількома кіноорганізаціями з усієї країни.

«Через цю новаторську співпрацю ми розширюємо традиційну концепцію кіноклубів, щоб також може включати кіновиставку, кураторство, управління мистецтвом та різноманітні способи, якими молоді люди можуть втілити свою любов до кіно у веселу та приємну кар'єру», – розповідає директор з питань освіти CFI Джоан Парсонт. «Ми дуже раді вітати цих молодих кінофілів у спільноті арт-хаусу та кінофестивалю» (2020).

CFI «Movie Room» – це національний кіноклуб спеціально орієнтований на підлітків віком від 14 до 18 років, він буде поєднувати дистанційне навчання та оцінку кіно, коли збиратиметься практично раз на місяць, щоб поєднати молодь із незалежним кінематографом (The California Film Institute, Parson, 2021).

Підлітки з усієї країни отримують ексклюзивний безкоштовний онлайн-доступ до незалежного фільму, який курується кіноорганізаціями-учасниками. Після перегляду фільму студенти та наставники з кожної з партнерських організацій збираються онлайн для живої модерованої дискусії, зосередженої на

творчій інтерпретації та критичному аналізі фільму. Якщо можливо, колеги режисера приєднуються до живої бесіди, щоб отримати прямий відгук від студентів про їхню роботу (The California Film Institute, Parsont, 2021).

У процесі кінотерапії важливо зрозуміти, що саме «захоплює»: якщо індивіда захоплює даний сюжет чи образ, то, поза всяким сумнівом, він – такий самий, як і побачене. Якщо ніяк не пов'язаний з цим, то й порівнювати себе не буде з ним. Що відрізняється від людини, не може повести за собою. Все те, що індивіда зачіпає, вабить, викликає тим чи іншим способом емоцію – діє всередині, ідентифікує індивіда, розповідає про нього як про особистість. Мета кінотерапії – перевірити здатність індивіда взаємодіяти з реальністю. Отже, наскільки людина емоційно захоплена фільмом, настільки вона має інструмент порівняння, що дозволяє розкрити себе самому собі.

У класичному варіанті кінотерапії учасники дивляться фільм та обговорюють його у групі. Ефект подібної процедури – розширення концепцій: різні люди по-різному бачать те, що відбувається на екрані, і ділячись враженнями, забезпечують одне одного додатковою інформацією. Проте перегляд фільму на самоті теж може дати позитивні плоди. Кінотерапія дозволяє людині переосмислити свій внутрішній світ, розширювати можливості свідомості.

Один з кіноклубів і Україні працює у Кременчуцькій виховній колонії. Більшість підлітків, що потрапили туди пережили складні часи в своєму житті. Тож показ фільмів з подібними ситуаціями та їхнє обговорення зі штатним психологом допоможе підліткам у подальшому не помилятися більше на своєму життєвому шляху. «Незалежно від того, що наші вихованці зараз оступилися, у них є майбутнє, яке ми повинні будувати спільно. Наше головне завдання – їхня ресоціалізація, підготовка до самостійного життя у правомірному суспільстві», – запевняє Олена Удовенко – заступниця начальника державної установи «Кременчуцька виховна колонія» з соціально-виховної та психологічної роботи («Кіно замість нотацій: як працює кіноклуб у Кременчуцькій виховній колонії, Яценко, 2021).

Кіноперегляд в клубі проводиться за наступною методикою. Матеріал фільму використовується як виявлення в людині «прихованих» мотивів і підсвідомих установок, що спотворюють реальність.

Визначаються такі цілі кінотерапії:

- 1) Емоційне реагування учасниками, на актуальні на даний момент життя для них почуттів та переживань;
- 2) Усвідомлення та переосмислення своїх цілей та потреба дій, почуттів, важливих для побудови власного життя;
- 3) Розвиток здатності аналізувати ситуації та бути чесними перед собою у своїх почуттях та вчинках, щоб керувати своїм життям, підвищення можливості робити вибір;
- 4) Розвиток можливості учасників групи висловлювати свої почуття і співпереживати.

Кінотерапія проводиться залежно від поставлених завдань та питань, обирається фільм, що відображає життя людини і спонукає до розвитку та переосмислення свого життя. Глядача хвилює фільм, емоції співзвучні до внутрішнього запиту. Фільм популярний і всім відомий.

Під час перегляду фільму увага учасників звернена на:

- а) Емоційні та фізіологічні переживання;
- б) Образи та стилі поведінки героїв фільму, які їм неприйнятні;
- в) Позитивність або негативність динаміки фільму та музики;
- г) Стереотипи, які розігруються героями, тощо.

Після перегляду відбувається спонтанне обговорення. Учасники у колі (в тому разі коли відбувається групова кінотерапія) висловлюють думки і почуття, викликані епізодами фільму, що зачепили їх. Перегляд кінофільму, що захоплює тією чи іншою мірою групу людей, викликає ослаблення «Над-Я» як культурного, моралістичного елемента, як внутрішньої перешкоди, оскільки всі глядачі розуміють, що й переживання, реакції та висловлювання ставляться до вигаданої реальності.

З «Я» знімається відповідальність за те, що відбувається, і значна частина несвідомого розкривається. Справжньою картиною є те, що спровоковано процесом перегляду фільму. Які емоції, почуття, захлеснули учасників перегляду? Потрібен вибух психоемоційного матеріалу, оскільки саме ним визначається психологічний стан життя людини.

«Кінотерапія є не стороннім спостереження, а живою співучастю у тому, що кожен «занурюється в кругообіг подій» з єдиною метою розпізнати себе і визначити, чи діє він з позиції власних комплексів або керується власним буттям» (Менегетти, 2001).

Наступним кроком є обговорення з ведучим. Він допомагає учасникам проаналізувати свої життєві ситуації, усвідомити свої власні актуальні потреби та завдання.

Проективне сприйняття є зверненням уваги глядача з його твердження, що розходяться з реальним змістом фільму.

«Учасники мають можливість ухвалити рішення про подальші дії, що відповідають їхнім завданням та потребам. Якщо людина переживає, так чи інакше втягуючись у дію, що відбувається на екрані, то необхідно зрозуміти, наскільки вона важлива, що являє собою, чого варта дана емоція в житті людини? Що вона їй дає? Яку користь існуванню приносить це переживання?» (Менегетти, 2000).

Області застосування кінотерапії:

- 1) Засіб виявлення психологічних особливостей особистості;
- 2) Вирішення проблем у сім'ї, виховання дітей та підлітків;
- 3) Пошук та звільнення внутрішніх психологічних резервів та потенціалу особистості;
- 4) Вирішення проблем у веденні бізнесу через інструменти налагодження взаємовідносин;
- 5) Аналітичний огляд сновидінь.

Кінотерапія – це тонкий та виважений інструмент завдяки якому індивід може навіть зробити самодіагностику та через неї відкоригувати несвідомі сфери своєї

особистості. Під час сеансів кінотерапії особи можуть вирішувати особисті психологічні проблеми, завдяки стимулюючій інформації у фільмі та поєднувати це із задоволенням від перегляду фільму.

Корисні ефекти досягаються за рахунок покращення здатності учасника до рефлексії, уважності до своїх почуттів, формування звички мислити позитивно. Внутрішні конфлікти та глибинні переживання легше виражаються за допомогою зорових образів. Ототожнюючись із тим чи іншим персонажем фільму, учасник кінотерапії здатний відредагувати особистий несвідомий матеріал, образно кажучи, «взявши у позики» ті почуття, які герой переживає на екрані у його присутності.

Крім того, активний, залучений глядач бере участь у творчому акті створення фільму, спільно з режисером та акторами, і ця творча активність дозволяє йому не тільки прояснити зорові та кінестетичні відчуття, фантазування та уяву, але й експериментувати з ними, посилюючи відчуття власної особистісної цінності та підвищуючи художню компетентність.

Кінофільм – це метафора, в якій відображається певна життєва ситуація, тому, для того, щоб надавати терапевтичну або навчальну дію, сюжет фільму повинен мати подібність до ситуації, в якій знаходиться індивід, і пропонувати продуктивний вихід з неї. Глядача хвилюють фільми, які емоційно співзвучні до внутрішнього запиту, і іноді буває достатньо подивитися одну кінокартину, щоб знайти вирішення повсякденної проблеми.

З погляду соціального навчання, сюжет кінофільму може бути для учасників перегляду моделлю складних життєвих ситуацій і іноді навіть алгоритмом їх вирішення. Після спільного перегляду фрагмента кінофільму у групі учасники мають можливість змодельовати відповідну ситуацію у вправі та відпрацювати ті чи інші навички.

Залежно від поставлених завдань та питань для роботи кінотерапевтичної групи вибирається фільм, що відображає ситуацію учасників та спонукає їх до розвитку та переосмислення життя.

У процесі перегляду кінофільму та аналізу власного емоційного сприйняття образів людина досліджує свої особливості і виявляє несвідомі поведінкові патерни. І слідом за цим стає можливим перехід до свідомої корекції своїх власних дій та усвідомлених змін у житті.

Немає абсолютних стандартів, будь-яка річ реальна по-різному для кожного спостерігача. Тому, залежно від запитів, є різні види кінотерапії: під час проведення клінічної терапії потрібно віддатися почуттям, переживати, хвилюватись, страждати. Кінотерапія, орієнтована на відточування професійних навичок, передбачає відсторонений перегляд. Кінотерапія може визначатися запитом, рівнем культури, ступенем саморозуміння людини яка кінотерапію буде проходити.

Людина – істота що пізнає усе за рахунок численних контактів. Під час перегляду кінофільму відбувається наступний процес: глядача через його емоційні психосенсорні центри захоплюють звуки, кольори, емоції, асоціації, а потім він робить скорочення, тобто приходить до розуму, розуміння, усвідомлення фільму. У зоровому сприйнятті беруть участь як очі, так і пізнає все тіло цілком. І в процесі кінотерапії, залежно від реагування, людина може виявити важливі для свого життя динаміки.

Психоаналітичний процес, за Фрейдом, або аналітичний, за Юнгом, складається з вилучення з глибин несвідомого витісненого на поверхню логічної свідомості, тобто у виявленні витісненого та виведенні його на рівень свідомої діяльності (Столяренко, 2012). У процесі кінотерапії багато переживання асоціюються зі спогадами дитинства, зі сновидіннями. Це допомагає визначити ту спотворену частину, яка незримо структурує поведінку людини, комплекс.

Забуття, «не бачення» певних сцен або персонажа кінофільму, дозволяє зрозуміти механізм придушення (придушення – це втеча, своєрідний спосіб уникнення, анулювання певних почуттів, які можуть наразити на небезпеку самоповагу, цінність «Я», похитнути його престиж. «Я» відштовхує все те, що завдає біль і здатне вступити в конфлікт із принципами самоствердження цього суб'єкта.

Який образ фільму чи стиль поведінки героїв є неприйнятним, неприємним для суб'єкта і викликає почуття незручності — визначає процес компенсації.

У кожного є точка спостереження, точка відліку, з якої суб'єкт буде проєкцію. Проблема виникає щодо суб'єкта до реального об'єкта. Ми можемо визначити, чи відповідає світогляд, спосіб життя та мислення суб'єкта реальності життя.

Іноді при перегляді фільму людиною опановує нудьга. Це показує, що пласт витісненого занадто великий. Так само певна сцена або персонаж можуть викликати у глядача асоціації з особистими переживаннями або витісненими спогадами, які за допомогою кінотерапії людина може вербалізувати та зрозуміти, що розширює горизонти її свідомості.

Висновки до Розділу 2

Отже, проблеми соціалізації молоді в Україні є наслідком соціально-економічної кризи, що призводить до занепаду головних інститутів соціалізації. З цього витікають такі проблеми як: зростання злочинності серед підлітків та молоді, вживання наркотичних речовин, алкоголізм, соціальне сирітство та безпритульність, підлітковий суїцид, поширення дезінформації, бездуховність.

Проаналізувавши роботи багатьох дослідників, наведених в цьому розділі, можна сказати, що існує велика кількість чинників, що можуть завадити успішному процесу соціалізації, серед них: соціально-психологічні, соціально-економічні, суспільно-політичні, сімейні проблеми, проблеми впливу оточення, тощо.

Головною ціллю людини в процесі соціалізації є інтеграція в соціум. Критерієм успішної соціалізації є пристосування до сучасних соціальних норм.

Задля забезпечення успішного процесу соціалізації підлітків використовують велику кількість як соціально-педагогічних так і психотерапевтичних методів. З них ми виділили арт-терапію як один з актуальних підходів до роботи з десоціалізованими підлітками. Арт-терапія містить в собі кінотерапію.

Кінотерапія, як частина арт-терапії, допомагає підліткам, і не лише їм, поринути у кіновсесвіти разом з кваліфікованими працівниками, та вийняти з кожного сеансу щось нове для свого внутрішнього «Я». Мета кінотерапії – навчити глядача бути уважним до свого способу мислення та власних виборів тому, що на їхній основі будується його власне життя. Проаналізувавши досвід роботи вітчизняних та зарубіжних кіноклубів з підлітками, ми можемо спостерігати позитивний вплив на процес соціалізації.

РОЗДІЛ 3

Кіноклуб як простір неформального спілкування для підлітків з проблемами соціалізації

3.1 Проект кіноклубу

Для реалізації мети дослідження необхідно визначити практичні заходи, які сприятимуть підвищенню ефективності соціалізації важковиховуваних підлітків.

Успішний процес соціалізації підлітків багато в чому залежить від організації соціально-психологічної та соціально-педагогічної роботи щодо подолання проблеми десоціалізації шляхом залучення підлітків до активного діалогового спілкування. Діяльність кіноклубу як неформальної соціальної групи на основі спільних інтересів до мистецтва кіно та як соціального простору взаємодії представників різних поколінь, дозволить здійснити виховну та психотерапевтичну роботу, спрямовану на корекцію особистісних рис, що обумовлюють девіантну поведінку й сприяють соціальній дезадаптації, а також буде сприяти набуттю навичок подолання проблем, позитивної соціальної поведінки, гармонізації «образу Я», розвитку рефлексії, подоланню маргінальності та ін.

В підлітковому періоді переживають ряд змін і шукають свою роль у майбутньому дорослому житті. Сім'ї відходять на другий план і головною метою являється схвалення неформальних груп. Підліток, в силу обставин, може потрапити в погану компанію. Тому важливим є створення такої неформальної групи, яка могла б сприяти процесу соціалізації підлітка.

«Прірва», наче з «Ловця у житті» Селінджера завжди, у всі часи зяяла як один з варіантів вибору, що стоять перед підлітками. І щоб уникнути цієї долі варто допомагати, направляти, іноді просто рятувати підлітків. Можливість зустрітися з однолітками за інтересами у певному неформальному місці задовольняє одну з головних потреб підлітка – потреба у вільному, невимушеному спілкуванні з однолітками. Якщо це супроводжується, наприклад, обговоренням якого-небудь фільму, за участю кваліфікованого спеціаліста, то позитивним чином впливає на підлітків та їхнє формування моральних цінностей, норм соціальної поведінки і вчить справлятися зі складними життєвими обставинами.

Отже, проаналізувавши усе вищесказане, можна бути певним, що організація кіноклубу як неформального простору для спілкування підлітків – це те, що буде поєднувати змістовне проведення часу з діалогічним спілкуванням та позитивним чином впливатиме на процес інтеріоризації підлітками з проблемами соціалізації.

Глосарій

Соціалізація — процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості (Трофімов, Рибалка і Гончарук, 2001.)

Соціалізацію слід розглядати саме як суспільний процес, що забезпечує суспільне відтворення та суспільну саморегуляцію через регуляцію процесу відтворення особистості. (Козлова, 1994)

Групова соціальна робота – метод соціальної роботи, що передбачає об'єднання в групу осіб, що мають спільні проблеми та потреби і організацію їх взаємодії між собою, спрямовану на подолання та задоволення цих потреб (Сидоров, 2001).

Підлітковий вік – це віковий період з 10 до 19 років (за визначенням Організації Об'єднаних Націй) (ВГЦ «Волонтер» за підтримки Європейського Союзу та ЮНІСЕФ, 2020).

Соціальна взаємодія – система взаємозумовлених соціальних дій, за яких дії одного суб'єкта (індивіда, групи, спільноти) одночасно є причиною і наслідком відповідних дій інших (Туленков, 2005).

Соціальне середовище – це сукупність суспільних, матеріальних та духовних умов, факторів, відносин тощо, в яких існує особистість і які так чи інакше впливають на її свідомість, поведінку і діяльність (Ягупов, 2002).

Арт-терапія – одна з численних напрямків психотерапії та психологічної корекції, заснована на мистецтві і творчості. У вузькому значенні слова, під арт-терапією зазвичай мається на увазі терапія образотворчим мистецтвом, яка має на меті впливати на психоемоційний стан людини (Животенко, 2016).

Кіноterapia - це метод терапії, що передбачає перегляд та обговорення кінофільму з допомогою психолога. У процесі перегляду кінофільму та аналізу власного сприйняття його образів учасник кінотренінга досліджує свої особистісні особливості (Быстрицкий, 2007).

Тренінг – це форма групової роботи, що забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою і з учителем (Федорчук, 2014).

Актуальність проекту. Проблеми з соціалізацією та соціальна дезадаптація як наслідок є доволі поширеними явищами серед дітей підліткового віку. Основною проблемою таких дітей є несформованість здатності до соціальної взаємодії з іншими людьми та відсутність уміння створювати власні обґрунтовані оцінки та приймати оцінні судження з боку соціуму. У підлітковому віці дана проблема є найбільш актуальною, оскільки даний віковий період характеризується як перехідний з дитинства у доросле життя. Відбуваються зміни в особистості дитини, з'являються потреба в самоактуалізації, тому для підлітка стає більш важливою оцінка соціуму: своїх однолітків, перш за все – друзів, та чужих людей, які не є членами родини. У випадку, коли дитина не може здійснювати повноцінну соціальну взаємодію: не може побудувати ефективну комунікацію, не здатна оцінити соціальне оточення та налагодити стосунки з іншими людьми, а також не може перебороти страх оцінних суджень, йдеться про середній, або високий рівень соціальної дезадаптації. Діти з проблемами з соціалізацією погано інтегруються у шкільне середовище, що негативно впливає на їх навчання, емоційний розвиток, взагалі на їх соціалізацію. Важливо зазначити, що на сьогоденній час в шкільному середовищі прийнято вважати такий дітей «складними». Тому такі діти, на думку адміністрації школи та її вчителів, повинні навчатися в спеціальних закладах освіти, що є серйозною помилкою, оскільки таке відношення тільки посилить соціальну віддаленість дитини.

За результатами досліджень щодо рівнів проблем із соціалізацією встановлено, що найбільший відсоток підлітків мають середній або високий

рівень соціалізації, однак виявлена значна кількість підлітків з низьким рівнем соціальної адаптованості, що свідчить про актуальність дослідження цього емоційно-психологічного феномену та розробки практичних рекомендацій та методик соціально-педагогічної роботи з цією категорією школярів [54].

Отже, актуальність зазначеної проблеми зумовило вибір теми нашого соціального проекту – соціально-психологічна допомога щодо інтеграції у соціальне середовище підлітків із проблемами з соціалізацією.

Об'єктом соціального проектування є соціальна взаємодія дітей підліткового віку з соціальним оточенням – однолітками та дорослими для їхнього включення в соціум.

Суб'єктом соціального проектування є волонтерські організації, школи, молодіжні центри, центри соціальної допомоги в яких може здійснюватись діяльність клубу.

Тип проекту: благодійний, колективний, практично-орієнтований на соціальну роботу, довгостроковий.

Метою проекту є організація соціального простору у формі підліткового клубу «Fine cinema club» для здійснення ефективної соціальної взаємодії підлітків із проблемами з соціалізацією з їх соціальним оточенням шляхом залучення їх до активної соціально значущої діяльності.

Завдання проекту:

- здійснити аналіз літератури, присвяченої дослідженню проблем із соціалізацією у дітей підліткового віку та практичному досвіду та методикам роботи з цією категорією дітей;
- розробити організаційну структуру, програми діяльності та принципи діяльності підліткового клубу «Fine cinema club», що буде діяти на базі однієї зі шкіл Києва.
- розробити PR заходи до участі в організації та практичній роботі із підлітками в рамках проекту;
- організувати низку PR подій, спрямованих на заохочення підлітків до вступу в підлітковий клуб;

- розробити методичку проведення соціально-психологічних та соціально-терапевтичних занять з використанням методу кінотерапії;
- привернути увагу громадськості до проблем соціалізації дітей підліткового віку, акцентувати увагу на соціальної значущості спільних дій для соціальної допомоги дітям.

Бенефіціари проекту – підлітки, що мають проблеми з соціалізацією.

До ресурсів соціального проекту відносять:

- *Людські можливості*: волонтери (школярі, вчителі школи), випускники школи, психологи, тренери, психотерапевти, соціальні працівники, науковці, педагоги, представники влади, благодійні та волонтерські організації тощо.
- *Матеріальні можливості*: матеріально-технічна база шкіл, обладнання, столи, стільці, канцелярські товари, комп'ютер, принтер, проектор, форма клубу.
- *Інституційні можливості* (за згодою): соціальні служби, заклади соціального призначення, освіти, культури, охорони здоров'я, наукові установи АПНУ, фонди, громадські організації тощо.
- *Інформаційні можливості*: сайт підліткового клубу, сайт школи, сайти соціальних служб, сторінки у соціальних мережах, плакати, листівки, PR події, спільні заходи разом з волонтерськи організаціями.

Фандрайзінг (збір коштів): для реалізації проекту будуть залучені внески фондів і громадських організацій, гранти.

Рівень реалізованості проекту. На даний момент проект знаходиться на етапі розробки та обговорення з партнерами.

Програма реалізації проекту:

Інформаційно-аналітичний етап

№	Дата реалізації	Заходи	Відповідальні
1	2	3	4

1.	Січень	Збір та аналіз літератури щодо проблем соціальної тривожності у дітей підліткового віку.	Студент Качаєнко А.
2.	Січень-лютий	Вивчення досвіду соціально-педагогічної роботи з підлітками та методіку проведення тренінгових занять	Качаєнко А.
3.	Лютий-березень	Вивчення роботи програм волонтерських організацій для залучення підлітків до їх масових заходів.	Качаєнко А

Організаційно-плановий етап

№	Дата реалізації	Заходи	Відповідальні
1.	Березень-квітень	Сформувати групу волонтерів учасників проекту та розподілити сфери відповідальності.	Качаєнко А.
2.	Липень	Підготувати список партнерів, потенційних волонтерів, що будуть залучатися до роботи у Клубі.	-
3.	Квітень-травень	Підготувати та провести PR-акцію з залученням партнерів.	-
4.	Квітень-травень	Досягти попередньої домовленості з партнерами щодо співпраці з клубом.	-
5.	Травень	Скласти та узгодити план роботи з виконавцями.	-
6.	Травень-червень	Підготувати та провести PR-заходи для шкільної адміністрації та психологів.	-

7.	Червень	Підготувати та провести PR-події для школярів та сформувати групи.	
----	---------	--	--

Основний етап

№	Дата реалізації	Заходи	Відповідальні
1.	Червень-вересень	Виконання запланованих заходів А) Провести першу ознайомчу зустріч з групами. Б) Проведення групових заняття (тренінгів) групи. В) Провести масовий захід (волонтерська активність).	Залежить від залученими партнерами

Підсумковий етап

№	Дата реалізації	Заходи	Відповідальні
1.	Вересень	Аналіз діяльності підліткового клубу; висновки; корекційні заходи, розробка плану на квартал .	Усі члени групи

Зміст проекту

Для реалізації мети та завдань проекту буде організовано підлітковий Клуб «Fine cinema club». Основними підходами щодо створення програми проекту є гуманістичний, соціально-особистісний, психосоціальний та соціально-технологічний підходи, а також рольовий підхід до комунікації в системі «група – індивід». Методологічною основою є принцип колективного виховання через

залучення до соціально значущої діяльності. Організаційна структура клубу представлена на малюнку (див. Рис.3.1)

Методика проведення занять клубу.

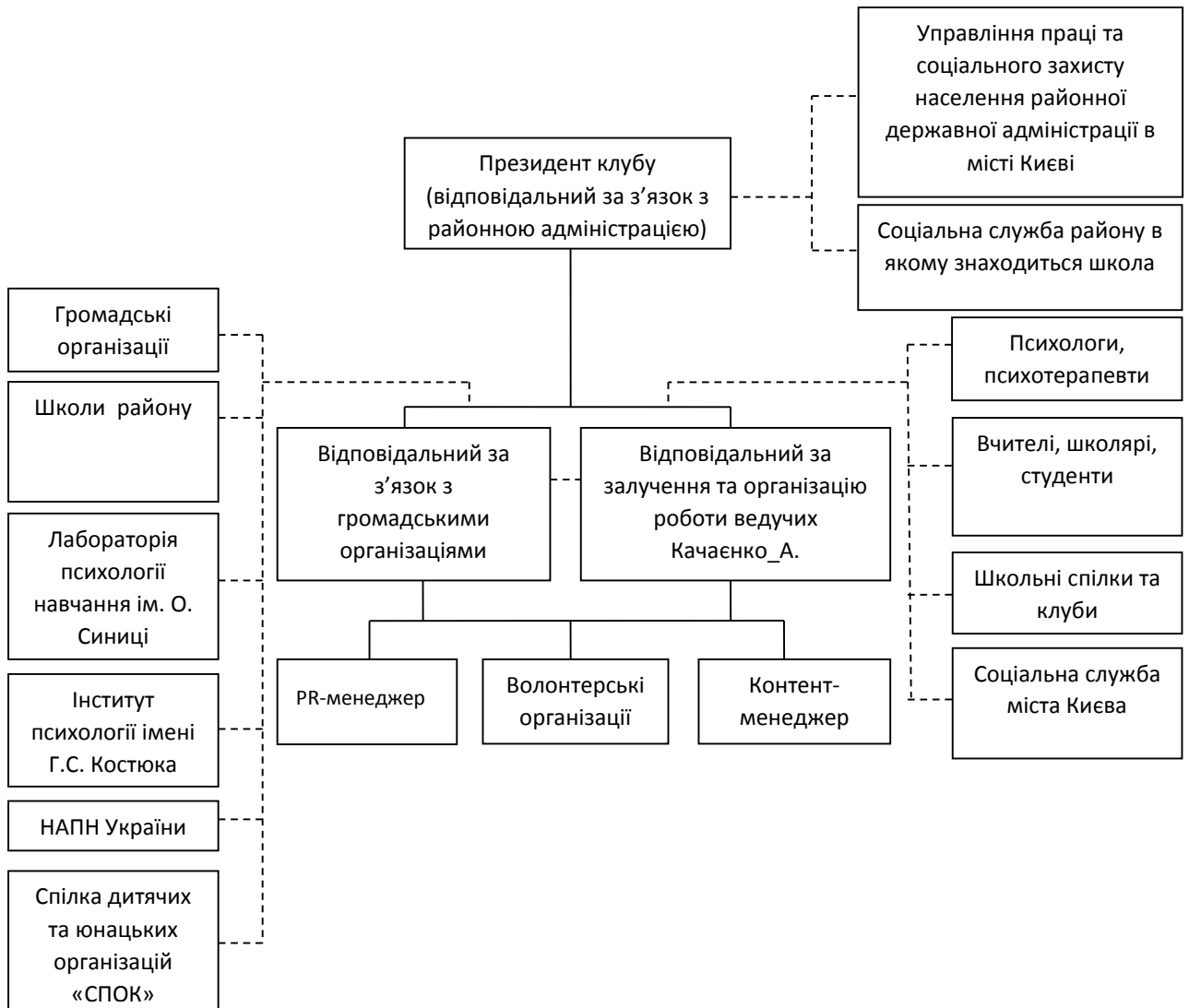

Рис. 3.1. Організаційна структура клубу

Організаційні моменти діяльності клубу. Клуб працює кожного дня з 15:00 до 20:00, у вихідні дні планується участь членів Клубу у акціях, що проводяться волонтерськими організаціями. Кожна зустріч групи триває до 3 годин (оскільки для школярів така кількість годин є найбільш оптимальною). Кожна група збирається 2 рази на тиждень.

Тематика клубних занять. Розробляється заздалегідь на основі пропозицій організаторів клубу та партнерів. Організатори пропонують партнерам надати пропозиції, щодо їх участі у заняттях клубу.

Формування груп. Залучення підлітків до групи буде відбуватися в процесі реалізації PR- заходів. Група – 10-12 учасників. До вже сформованої групи не можна буде долучати нових дітей, бо може бути порушений соціальний та психологічний клімат всередині групи. На кожній зустрічі з новим ведучим голова клубу чи відповідальна особа повинна бути присутня для контролю ситуації під час заняття.

Індивідуальна допомога. Оскільки клуб використовує в основному методи групової роботи, то індивідуальна робота буде відбуватися у формі консультування. Кожна дитина може звернутися за порадою чи скаргою до організаційної групи клубу з питань, що пов'язані з їх діяльністю в клубі.

Правила клубу

- 1) Конфіденційність.
- 2) Приходити вчасно на групові заняття.
- 3) Обов'язкова присутність.
- 4) Проявляти активність.
- 5) Не критикувати та не оцінювати інших членів групи.
- 6) Не перебивати інших під час зустрічі.

Форми групової роботи:

- групове заняття у формі тренінгу (для кожної окремої групи);
- відкрита лекція, де можуть бути присутні усі бажаючі підлітки;
- масові заходи клубу (участь у волонтерській діяльності);
- кінотерапія (спільний перегляд та обговорення кінофільмів).

Загальна структура групового заняття

Блок 1 (вступна частина)

У вступній частині ведучий має познайомитися із групою: розповісти коротко про себе, запропонувати учасників розповісти про себе, нагадати про тематику зустрічі, заздалегідь дізнатися у групи, чого вона очікую від зустрічі, обов'язково

повідомити про правила та ознайомити з планом заняття. Блок може тривати приблизно 20 хв.

Блок 2 (основна частина)

Даний блок буде поділений на декілька частин в залежності від тематики та методу групової роботи. На початку блоку та між 1-ю та 2-ю частинами будуть проводитися спеціальні вправи (енерджайзери, айсбрейкери, тощо).

Для проведення групових занять будуть застосовані такі методи групової роботи: *тренінг, групова дискусія, рольова творча гра, гра-драматизація, аналіз проблемних ситуацій, ігротерапія, кінотерапія, розбір кейсів, тощо*. Заняття будуть відбуватися за допомогою заздалегідь підготованих методичних матеріалів.

(Блок 3 – заключна частина)

Після завершення групового заняття члени групи мають висловити своє бачення та оцінити свої враження від зустрічі.

PR - супровід проекту

Задля популяризації нашого проекту та залучення активістів та учасників у його діяльність має бути здійснений ряд піар-акцій.

1. Створення сайту Клубу, розміщення інформації на сайті школи, соціальної служби міста або району.
2. Створення сторінок в соціальних мережах, з висвітленням актуальності, мети та завдань проекту, плану діяльності Клубу, активний інформаційний супровід усіх подій. Залучення усіх учасників роботи Клубу до оцінки заходів та розповсюдження інформації про Клуб.
3. Розміщення інформації на сайтах шкіл та районної адміністрації.
4. Для залучення спеціалістів та волонтерів має бути створена піар-розсилка, котра в повній мірі буде описувати мету та діяльність клубу, спонукатиме до активної діяльності.
5. Роздача друкованих матеріалів в школах. Це можуть бути флаєри, що містять основну інформацію, а також різноманітні плакати.

Для залучення цільової аудиторії (школярів), можуть бути проведенні різноманітні заходи, наприклад: ознайомчі лекції, спільні квести, а також ознайомча волонтерська діяльність.

Можливі ризики у реалізації проекту:

- відмова або пасивність окремих організацій у співпраці;
- проблема набору спеціалістів (соціальних педагогів, психологів, тренерів) для роботи у клубі як волонтерів (на безоплатній основі);
- труднощі у комунікації членів команди з громадськістю, представниками адміністративних структур, тощо;
- проблема з матеріальним забезпеченням, приміщенням;
- відсутність зацікавленості та певний страх комунікації у цільової аудиторії проекту.

Критерії оцінки ефективності проекту

Ефективність даного проекту можна оцінити за такими критеріями як:

Зміни соціально-психологічного стану клієнта (цільової аудиторії);

Ефективність роботи з іншими організаціями;

Задоволеність підлітків від участі в програмі.

Таблиця 3.1 Критерії оцінювання ефективності проекту

Критерії оцінювання	Параметри оцінювання	Оцінка
Зміни стану клієнта (цільової аудиторії)	Адаптація в шкільному колективі	так/ні/скоріше так/скоріше ні
	Покращення загальної комунікації з однолітками та дорослими	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Зменшення дискомфорту та тривоги під час публічних виступів, спільної діяльності у школі	так/ні/ скоріше так/скоріше ні

	Бажання приймати більш активну участь у освітньо-виховному процесі через зниження тривожності	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Змога активніше висловлювати власні думки в різних ситуаціях	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
Ефективність співпраці зі школами, волонтерськими та іншими громадськими організаціями, спільнотою психологів та психотерапевтів:	Чи задоволене керівництво шкіл реалізацією даного проекту	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Чи бажають волонтери надалі долучатися до нашого проекту	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Чи згодні інші школи районну дати дозвіл на залучення їх учнів до роботи аналогічного гуртку	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Чи бажають інші соціальні педагоги, психологи, тренери, психотерапевти долучитися до проекту та стати волонтерами	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Чи зацікавлені інші волонтерські організації в допомозі та підтримці даного соціального проекту	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
Задоволеність від участі в програмі	Чи отримали ви задоволення від участі в даному проекті	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Чи відчували ви дискомфорт під час роботи в клубі	так/ні/ скоріше так/скоріше ні
	Маєте бажання продовжувати брати участь у роботі клубу	так/ні/скоріше так/скоріше ні

	Чи набули ви нових навичок під час роботи	так/ні/скоріше так/скоріше ні
--	---	----------------------------------

Життєздатність проекту

Проблема соціальної тривожності у школярів є розповсюдженою в наш час. Майже в кожному класі є підлітки, що мають проблеми з комунікацією як з однолітками, так і з вчителями. Даний проект має всі можливості для подальшого впровадження. Почавши проект з групи шкіл одного мікрорайону, ми можемо розширити його діяльність й задіяти інші школи району та міста. Надалі існуватиме можливість об'єднуватись та проводити спільні заходи. Даний проект може бути реалізований шляхом залучення волонтерських організацій, студентів та студентських соціальних служб вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку соціальних педагогів, психологів, психотерапевтів, соціальних працівників тощо, науково-дослідницьких інститутів та лабораторій Академії педагогічних наук, районних соціальних служб, служб сім'ї та молоді для роботи з підлітками на базі міських шкіл.

Очікуванні результати

Від реалізації нашого проекту ми очікуємо:

- висвітлення проблеми соціалізації підростаючого покоління;
- створення відкритого соціального простору для здійснення соціально-педагогічної роботи, психологічної та соціальної допомоги підліткам;
- залучення адміністрації шкіл, педагогів та шкільних психологів до активної взаємодії з громадськими організаціями, науковцями та практично-діючими психологами та психотерапевтами;
- допомоги підліткам у подоланні проблем з якими вони зіштовхуються в процесі соціалізації;
- сприяння розвитку у підлітків здатності до соціальної взаємодії та повноцінної соціальної комунікації.

Унікальність проекту

Унікальність проекту полягає в тому, що задля допомоги підліткам, що мають проблеми з соціалізацією, пропонується створити вільний простір в якому такі діти матимуть змогу активно спілкуватись, набувати нових навичок соціальної взаємодії, діалогової комунікації, ціннісного сомовизначення, самооцінки, критичного мислення, емпатії та оцінки власних емоційних. Ефективність процесу соціалізації буде більшою завдяки застосуванню різноманітних методик арт-терапії, в тому числі й кінотерапії, що дозволить здійснювати корекційний вплив на особистість підлітка.

3.2. Обґрунтування методики арт-терапевтичного впливу на особистість засобами кіно терапії

Одним з методів роботи у клубі було обрано саме кінотерапію. Багатьма науковцями було доведено, що арт-терапія сприяє розвитку соціальних здібностей людини. Оскільки фільми являються також способом провести заняття терапії із задоволенням, а також як найлегший спосіб залучення молоді, у якості проекту було обрано саме кіноклуб.

«Протягом останнього десятиліття кінотерапія була інновацією для терапевтів для лікування окремих людей, пар і сімей. Перегляд конкретних фільмів може допомогти підтвердити життєвий досвід людини, оскільки вона спостерігає за умовами та обставинами, які переживаються з її власними. Переглядаючи фільми, а потім обговорюючи історії, боротьбу персонажів і моральні дилеми, представлені в конкретних фільмах, індивід і терапевт можуть отримати доступ до змістовного метафоричного вмісту для клієнта» (Solomon, 2001).

Через свою метафоричну терапевтичну природу зцілення, кінотерапія використовується для широкої групи населення. Однак ми зосередимось конкретно на використанні кінотерапії з підлітками, оскільки підлітки мають

унікальні проблеми розвитку, переживаючи перехід від дитинства до дорослого життя. «Вони менше залучаються до найближчого сімейного оточення і шукають інформацію та досвід поза сім'єю. На їхнє фізичне зростання, сексуальний розвиток, розвиток стосунків, когнітивний, соціальний та емоційний розвиток гостро впливає їхнє оточення. Підлітки використовують медіа для різних цілей, наприклад, для формування власної ідентичності, подолання проблем і спілкування з однолітками.»[56] ЗМІ є важливим елементом їхнього світу поза сім'єю.

Оскільки кінотерапія, як вважається, сприяє метафоричним терапевтичним змінам у внутрішньому світі індивіда, її метафора функціонує майже так само, як і метафори традиційних і сучасних форм психотерапії. Згідно теорії свідомого і несвідомого розуму Еріксона: метафори використовувалися для передачі значення символічним, творчим частинам нашого мозку, минаючи більш аналітичні та логічні частини нашого мозку. Баркер називає цей процес «маневром випередження» (1996), за допомогою якого повідомлення в метафорі обходить логічне функціонування мозку і досягає більш сприйнятливої, творчої частини мозку. Грот Марнат описує метафори як обхід свідомого опору, звертаючись безпосередньо до тієї частини особистості, яка контролює зміни. Ці поняття подібні до концепції Мілтона Еріксона про свідомий і несвідомий розум. Еріксон відчув, що метафори приваблюють свідомий розум, оскільки вони цікаві, водночас мобілізуючи більш відкритий і автоматичний підсвідомий розум, активуючи несвідомі моделі асоціацій. У деяких випадках особи будуть чинити опір повідомленням та інтерпретаціям терапевта, інтелектуалізуючи або відмовляючись розглядати концепції та ідеї, які є особисто актуальними. Метафори забезпечують менш пряму форму спілкування, яка звертається до більш сприйнятливих частин нашої особистості. Коли ми дивимося фільми, ми поглинаємось історією на екрані.

Ми часто втрачаємо відчуття часу та простору. Ми входимо в стан трансу, коли наша свідома реальність є лише гіпнотичним явищем, і ми втрачаємо усвідомлення наших повсякденних проблем і деталей. У той час як ми

призупиняємо недовіру, фільм будує взаємні стосунки між головним героєм і глядачем. Це сила драми, як людський розум здатний призупинити недовіру і пережити «історію» дійових осіб як свою власну. Призупинення недовіри призводить до призупинення особистої свідомості, що обмежує оборону і дозволяє сприймати різні аспекти фільму, щоб говорити з творчою думкою людини без опору. Це дуже схоже на «техніку плутанини» Еріксона, яку він часто використовував, щоб гіпнотизувати резистентних пацієнтів. Відповідно до теорії розвитку Піаже, мозок людини не повністю розвинений до підліткового віку (Піаже, 1994). Таким чином, підлітки можуть бути когнітивно більш здатними до абстрактного мислення. Вони можуть розуміти повідомлення в ЗМІ і водночас вести змістовну розмову. Їхнє мислення стає менш прив'язаним до конкретної реальності. Під час сеансу кінотерапії вони можуть краще зв'язатися зі своїм несвідомим «Я».

У теорії когнітивної поведінки та теорії сімейної системи Б. Вольц згадує, що «фільми можна використовувати в поєднанні з кількома теоретичними психотерапевтичними орієнтаціями, включаючи когнітивну поведінкову терапію, сімейну системну та когнітивно-поведінкову терапію, фільми, такі як історії, міфи, жарти, байки або навіть сні, використовуються в поєднанні з усталеними методами як допоміжний засіб для розуміння дезадаптивними підлітками основних переконань і для когнітивної реструктуризації» (Вольц, 2005).

Фільми також можуть задавати особам як домашнє завдання. Когнітивні інсайди підказують клієнтам, що робити, але емоційні інсайди дають їм мотивацію діяти до кінця. Модифікацію поведінки може бути підкріплено переглядом фільмів, де персонаж демонструє мужність перед обличчям виклику. Клієнт стає мотивованим копіювати поведінку, що бачать на екрані, і стає більш відкритим для успішного проходження таких процедур, як «експозиція з попередженням уникнення поведінки». Системно-орієнтовані терапевти можуть знайти підтримку для свого підходу, вибираючи фільми, щоб допомогти

розглянути незнайомі чи складні поняття чи сімейну динаміку, щоб спілкуватися з підлітком цією непрямую мовою фільму.

Теорія тіней К. Г. Юнга наголошує на тому, що ототожнення з персонажем може допомогти клієнтам розвинути силу, яка захована в їхній підсвідомості або згадується як їхня тінь. Юнг вважав, що «тінь містить джерело сили та творчої енергії. Він вірив, що якби ми могли отримати доступ до нашої тіні, ми могли б жити більш повноцінно» (1939). Коли клієнти ототожнюють себе з героєм фільму, вони бачать, як розкриваються власні проблеми. Це викликають проблеми, яких вони раніше хотіли уникнути. Перегляд персонажів у фільмах після обговорення з терапевтом створює безпечне середовище для клієнтів, щоб обробляти свої почуття. Герої фільмів, які подобаються або не подобаються клієнтам, можуть розкрити частину себе, яка їм подобається чи не подобається, тому можна виявити їх «тінь».

Відповідно теорії множинного інтелекту та освіти Гарднера, «ми маємо сім «інтелектів». Чим більше цих інтелектів ми отримуємо, тим краще ми вчимося, оскільки вони використовують різні методи обробки інформації» (1992). Коли підлітки дивляться фільми, вони можуть одночасно задіяти всі сім інтелектів: логічний (сюжет), мовний (діалог), візуально-просторовий (малюнки, кольори, символи), музичний (звуки та музика), міжособистісний (розповідь історій), кінестетичний (рухомий) та інтрапсихічний (внутрішнє керівництво). Це не лише процес їх емоційного усвідомлення, а й корисний для їхнього академічного та особистого зростання. У них можуть виникнути якісь нові почуття, натхненні фільмами; ці почуття можуть спонукати їх до нової та бажаної поведінки.

Концепція трьох етапів К. Моравські: процес кіноповідомлення, ототожнений з концепцією трьох етапів саморозвитку бібліотерапії Моравські говорять нам про ідентифікацію, катарсис та інсайт. Перший етап – ідентифікація, в якій клієнти бачать деяку схожість або відчують зв'язок з вигаданим персонажем. Обстеження поведінки і мотивів вигаданого персонажа веде до саморозвідки. По-друге, спостереження за роботою ідентифікованого персонажа через проблему та зняття емоційної напруги може бути катарсисним для індивіда. Крім

того, через ідентифікацію з персонажем на поверхню можуть вийти емоції та внутрішні конфлікти. Нарешті, завдяки розумінню поведінки та мотивів персонажа, якому вони співчують, підлітки можуть краще усвідомлювати й розуміти проблеми та ситуації, що мають відношення до їхнього власного життя (1997).

К. Чон визначає додатковий четвертий стан – універсалізацію. Спостерігаючи за персонажами, клієнти можуть усвідомити, що інші стикалися з подібними труднощами, тим самим зменшуючи відчуття унікальності та ізоляції (1992).

Положення ігрової терапії: через метафоричний та розважальний характер кінотерапії, автор вважає, що ця терапія об'єднує деякі смаки ігрової терапії та наративної терапії. В ігровій терапії гра дає дітям можливість висловити свої переживання та почуття через природний, безпечний процес самооздоровлення. Відповідно до психодинамічного підходу, досвід дітей часто передається через гру. Гра – це поведінка, за допомогою якої діти борються зі своїми тривогами; було визначено, що вона є важливою складовою здорового розвитку дитини. Підлітки грають так само. «Оскільки їхній мозок більш готовий до абстрактного мислення, підлітки можуть грати з більшою кількістю нефізичних іграшок. Фільми непереможно запрошують підлітків грати зі своїми найпервиннішими фантазіями, а не придушувати їх. Перегляд фільмів з усвідомленням – це подібна гра, яка безпосередньо пов'язана з когнітивним розвитком» (Alper, 2004).

Наративна терапія – це обговорення фільмів з терапевтом, є одним із процесів кінотерапії. Відповідаючи на задані питання терапевта, підлітки переживають сеанс переказу історії, що є для них непрямим способом організувати своє життя в історії. Тому, використовуючи наративну або текстову метафору, вони свідомо чи несвідомо екстерналізують свої проблеми. «Людина – це не проблема, проблема є проблема» (Freedman & Combs, 1996). Як і наративна терапія, кінотерапія також може практикуватися в громадській роботі та в школах, щоб покращити спілкування між підлітками та дорослими.

3.3 Методика проведення кіно терапевтичного заняття.

У класичному варіанті кінотерапії учасники дивляться фільм і обговорюють його в групі. Ефект подібної процедури – розширення концепцій: різні люди порізно бачать те, що відбувається на екрані, і ділячись враженнями, постачають один одному додаткову інформацію. Кінотерапія формує світогляд, дозволяє людині переосмислити власний внутрішній світ, розширити можливості свідомості.

Для проведення кінотерапії можна використовувати будь-який фільм, але найпривабливішим є той, який отримав успіх на міжнародному рівні, сподобався і викликав певний відгук, дискусії в світовій пресі.

Мета кінотерапії навчити глядача бути уважним до свого способу мислення і в ласних виборівтому, що на їх основі будується його власне життя.

Один сеанс кінотерапії триває 2-3 години, враховуючи хронометраж фільму та час, що йде на його обговорення. Тематика клубних занять розробляється заздалегідь на основі пропозицій організаторів клубу та побажань глядачів. Відповідно до тематики фільму розробляються теми для обговорення та завдання.

Одним з найважливіших аспектів у роботі кіноклубу є створення фільмотеки. Підбір фільмів для спільного перегляду повинен починатися з розуміння результату, який планується. Вітчизняні фільми, на думку фахівців з кінотерапії, більш зрозумілі і близькі психологічним особливостям учасників, менталітету, життєвих реалій. Але в даному випадку варто включити в відеотеку і зарубіжні фільми, оскільки саме вони наразі користуються популярністю у молоді.

Існує ряд вимог, котрі поставленні до фільму, що має бути представленим на екрані:

1. Фільм має бути гарної якості (картинка на екрані має бути чіткою, без неполадок);
2. Фільм має супроводжуватись гарним звуком;
3. У фільму має бути гарний переклад;
4. Фільм (бажано) має бути без титрів, аби не відволікати уваги від картини;

5. У фільму повинні бути логічні кордони: зрозумілий початок і логічне завершення;

6. Фільм повинен бути цікавим, зрозумілим, відображати актуальні проблеми.

Структура заняття в кіноклубі

Перегляд і обговорення фільмів можуть бути різними. Можна подивитися фільм повністю, а потім провести дискусію, обмінятися враженнями; можна послідовно переглядати епізоди фільму, роблячи паузи для коментування сюжету, можливості поділитися думками і почуттями, а після перегляду фільму обговорити і проаналізувати конкретні фрагменти-теми (технологія стоп-кадр). Можна під час паузи запропонувати учасникам спробувати передбачити розвиток сюжету, поведінку героїв; центром обговорення можна зробити головних героїв фільму, тоді в ході дискусії можуть обговорюватися різні питання. Аналіз переглянутого допомагає знайти рішення в тих проблемних ситуаціях, які здавалися нерозв'язними, і вчить дивитися в майбутнє з оптимізмом. Обговорення після фільму може проходити не кожного разу, так як деякі фільми вимагають часу для осмислення, інші ж фільми немає сенсу обговорювати, так як все зрозуміло. Але можуть бути і бурхливі обговорення, суперечки, зіткнення різних точок зору. Кожен має право на свою точку зору, на те, що йому може сподобатися або не сподобатися. Обговорення фільму можна використовувати для дослідження підлітка, відображення його вн

Основні питання для дискусії:

- Чи сподобався фільм?
- Про що фільм? Що в ньому сподобалося / не сподобалося? Чому?
- Чому герой повів себе таким чином? У чому причини такої поведінки?
- Чи міг герой діяти в даній ситуації інакше? Як саме?
- Як би я вчинив в подібному випадку?
- Який герой був вам цікавий? Чому?
- Як фільм пов'язаний з вашим власним життям?

– Що в нашому житті схоже на ситуацію, показані у фільмі?

Безумовно, в кожному конкретному випадку список питань буде доповнюватися, але обговорювати відношення підлітків до фільму, особливості поведінки героїв і зв'язок з тим, що відбувається на екрані з реальним життям підлітків рекомендується після перегляду кожного фільму.

Перед переглядом фільму ведучий звертає увагу учасників на:

- 1) Емоційні переживання як героїв, так і самих учасників;
- 2) Позитивні і негативні образи;
- 3) Стереотипи поведінки;
- 4) Прийнятні і неприйнятні з точки зору учасників стилі поведінки героїв фільму.

Після перегляду фільму ведучий:

Організовує спонтанне обговорення. Учасники висловлюють думки і почуття, викликані різними епізодами і образами фільму.

Допомагає викласти реальний зміст фільму. Звертає увагу глядача на його затвердження, що розходяться з реальним змістом фільму.

Узагальнює сказане учасниками, резюмує висловлювання.

Допомагає учасникам проаналізувати свої життєві ситуації, усвідомити свої власні актуальні потреби і завдання.

Підведення підсумків разом з учасниками і резюме ведучого – найважливіший етап. Він передбачає емоційну і смислову оцінку змісту фільму в ході заключного обговорення.

Літературні огляди, презентації, конкурсні, музичні програми, театралізації, пов'язані з певною темою засідання кіноклубу, будуть доречні як у вступній частині, так і у випадках відсутності необхідності обговорення або після заключного обговорення.

Програма кінотренінгу

Нами було розроблено програму психокорекційного впливу на особистість підлітка, засобами кінотерапії, спрямовану на соціалізацію та адаптацію у суспільстві підлітків, що мають проблеми соціалізації.

Для проведення психологічної корекції було обрано кінотренінг

Форма роботи – групова

Термін проведення: 8 занять по 180 хвилин, 2 рази на тиждень.

Методи, що використовуються у психокорекційній роботі: саморегуляція, дискусії, медитація та релаксація.

Мета програми: Створення психолого-педагогічних умов щодо соціалізації особистості в суспільстві.

Завдання:

- корегування актуальних на даний момент станів та почуттів підлітків;
- усвідомлення учасниками групи своїх думок, дій, почуттів;
- усвідомлення зв'язку між своїми емоційними реакціями та своїми потребами та розвиток емпатичних здібностей учасників групи;
- розвиток здатності аналізувати ситуації, щоб керувати своїм життям;
- розширення чутливості сприйняття себе, інших людей та навколишнього світу;
- розширення власної картини світу та можливостей реагування на виклики дійсності;
- розвиток соціальних навичок, соціального самоконтролю, формування позитивної соціальної ідентичності психологічної стійкості та морально-етичної культури.

Психологи доводять, що, враховуючи популярність фільмів з підлітками, здається природним, що кінотерапія може бути відповідним терапевтичним прийомом для цієї групи населення. Крім того, оскільки ця модель зосереджена саме на підлітках з клінічною депресією, може бути легше мотивувати клієнта-підлітка з депресією дивитися фільм, ніж використовувати інші, більш напружені терапевтичні методи. Крім того, поєднуючи перегляд фільму з іншим популярним підлітковим проведенням часу, спілкуванням з однолітками, здається, ніби кінематографічна групова техніка мала б велике значення для цих осіб. Запропонована модель має специфічну структуру використання кінотерапії як групового лікування депресивних підлітків.

Наслідки запропонованої моделі різноманітні. Кінотерапія може позитивно впливати на подолання симптомів депресії, почуття розгубленості, агресії у підлітків. Вона може ширше використовуватися клініцистами в клінічній практиці, якщо їм буде надано доступ до запропонованих рекомендацій. Включення кінотерапії в соціально-педагогічну практику дасть можливість використовувати додатковий інструмент для корекції поведінки підлітків. Використання кінотерапії в груповому форматі також сприяє підвищенню ефективності виховного та психотерапевтичного впливу.

Висновки до Розділу 3

Представлений в цьому розділі проект Кіноклубу для роботи із підлітками, що мають проблеми з соціалізацією, засобами групової кінотерапії, має за мету підвищення ефективності процесу соціалізації. Робота з підлітками у Кіноклубі передбачає виконання конкретних, покрокових дій з застосування кіно терапії, спрямованих на психологічну допомогу та підтримку підлітків у розв'язання проблем, що виникають в процесі їх інтеграції у життя суспільства. Нами представлено обґрунтування методики проведення таких занять. Ця модель кіноклубу може мати успіх також і у роботі із підлітками з депресією, особливо враховуючи загальну схильність багатьох підлітків до перегляду фільмів.

Крім того, хоча модель і не містить приклади конкретних фільмів для використання з цією групою населення, вона передбачає подальший розвиток запропонованої програми діяльності через підбір фільмів, вона має достатню гнучкість для використання у роботі з іншими групами населення, включаючи молодших підлітків і дітей. Усі дії, описані в рамках моделі, також можна змінити для використання з іншими групами населення. Ця гнучкість надає моделі набагато більший діапазон з точки зору її застосування.

Потенційні загрози також існують при використанні кінотерапії як методу психологічної корекції. Як зазначено в літературі, фільми мають отримати схвалення показані лікарям-психотерапевтами та соціальними психологами. Це

може зайняти багато часу і може вимагати від психологів перегляду багатьох фільмів за межами свого робочого місця через щільний графік і небажання агентства платити співробітникам під час перегляду фільмів.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

В магістерській роботі було проаналізовано підходи українських та зарубіжних науковців щодо сутності та змісту процесу соціалізації, його механізмів та інститутів та агентів. У першому розділі було обґрунтовано продуктивність міждисциплінарного підходу у теоретичному дослідженні процесу соціалізації як такого та підліткової соціалізації зокрема. На основі вивчення соціологічних, філософських, психологічних праць ми можемо зробити висновок про багатогранність та складність процесу соціалізації та залежність розумінні сутності процесу соціалізації від існуючих теоретичних підходів. Визначено, що соціалізація являє собою процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством. Процес соціалізації можна розділити на первинну та вторинну соціалізацію. Первинна соціалізація виникає, коли дитина засвоює установки, цінності та дії, відповідні індивідам як представникам певної культури. Вторинна соціалізація є процесом засвоєння відповідної моделі поведінки як члена групи у великому суспільстві. Соціалізація являє собою сукупність агентів та інститутів, що формують, направляють, стимулюють або обмежують становлення особистості людини.

Важливою теоретичною проблемою є визначення тих загальних закономірностей за якими відбувається «творіння» людини в культурі. Немає ніякої «природної» людини, Людина не має природного набору людських якостей, що забезпечують їй людське існування. Процес соціалізації це процес соціального формування людини, засвоєння нею людського способу діяльності та спілкування. Культура є способом життя, який об'єднує людей у певні спільноти і, водночас, способом творіння людини. Одним з основних механізмів соціалізації є культурна трансмісія, або передавання соціальних і культурних цінностей, норм, способів поведінки молодому поколінню. Культура, завдяки її всеохоплюючому арсеналу «засобів людинотворення», є способом збереження та діяльнісного присвоєння людського досвіду, і відбувається цей процес у певних аксіологічних координатах. З позицій інституційного підходу культура може розглядатися як сукупність інститутів соціалізації, під впливом яких індивід постає як особистість та член

певного конкретно-історичного суспільства: формує власний світогляд, засвоює соціальні норми та ідеали, способи спілкування та соціальної взаємодії. Важливою складовою процесу соціалізації є засвоєння цінностей і оволодіння способами соціальної поведінки, заснованими на цих цінностях. Єдиним способом передачі цінностей, успадкування певної системи цінностей дитиною є спілкування. Саме тому при дослідженні проблем соціалізації підлітків на першій план виходить саме коло їх спілкування і те хто є впливовими агентами соціалізації у просторі їх соціальної взаємодії..

Проаналізувавши особливості підліткового віку можна говорити про те, що саме цей період характеризується формуванням світогляду людини, зокрема її ціннісних орієнтацій, необхідних для адаптації у дорослому житті. Механізми соціалізації мають забезпечити засвоєння особистістю підлітка оточуючих її зразків дорослої поведінки, соціальних норм і цінностей, знань, навичок відповідальної соціальної поведінки. Соціалізацію у цей період можна розглядати як потрійний процес: адаптацію до дорослого життя, подальший розвиток особистості, і відмову від наївних дитячих уявлень. В підлітковому віці однією з найважливіших умов для успішного процесу соціалізації є активне залучення особистості в соціальне життя суспільства. Сім'я в цей період починає втрачати свій авторитет, адже підліток поступово віддаляється та починає пошуки свого місця у світі. При цьому, індивід нерідко може зіштовхуватися з різними як психологічними, так і соціальними проблемами, що в подальшому можуть нести негативний характер та стати причиною девіантної поведінки. У цей віковий період характерний великий вплив саме неформальних груп на розвиток особистості.

На нашу думку, одним з найбільш впливових, а також недооцінених інститутів соціалізації є мистецтво. Спілкування це суб'єкт - суб'єктна взаємодія, це особлива форма духовної діяльності, метою якої є саме обмін цінностями: презентація та переконання власними вчинками, узгодження, доведення власної ціннісної настанови іншій людині, людям, людству. Мистецтво взагалі та кіномистецтво зокрема є особливою формою такої суб'єкт - суб'єктної взаємодії, найдосконалішою формою спілкування. Кіномистецтво здатне забезпечити

діалогове спілкування, обмін цінностями, виховання шляхом активного, дієвого, пристрасного відстоювання певної системи цінностей не просто «на словах», а й через дію, вчинки героїв, авторську життєву позицію. З мистецькими творами особистість стикається кожного дня, іноді навіть не звертаючи на це увагу, але нехтувати цим ми не можемо. Багато хто вважає, що сучасні підлітки більше не цікавляться художніми творами й є далекими від культури, проте, насправді, це далеко не так. Мистецтво має безліч проявів та видів, одним з яких стало кіномистецтво. Саме кіно зараз є найбільш популярним та розповсюдженим видом мистецтва, що має великий вплив на культуру особистості, що й відбувається у процесі соціалізації.

Соціалізація є багатограним та складним процесом, успішність якого безпосередньо впливає на функціонування будь якого суспільства. Питання соціалізації молодого покоління, на сьогоднішній день, є одним з ключових, адже через загрозливі тенденції, що домінують у сучасному світі, молодь зіштовхується з втратою традиційних цінностей, губиться у пошуку себе. Саме тому ми спостерігаємо невтішну статистику щодо підліткових правопорушень, наркоманії, алкоголізму. Саме у підліткову віці питання соціалізації поставлене найбільш гостро, адже даний віковий період – період активних змін як на фізіологічному рівні, так і на психо-емоційному. До основних проблем з якими стикаються підлітки в наш час можна віднести складнощі у визначенні можливостей професійного зростання, отримання першого місця роботи, недостатня увага та підтримка з боку сім'ї, криза такого важливого інституту соціалізації як освіта, агресивне та небезпечне інформаційне середовище, зокрема, маніпулятивні впливи ЗМІ та кримінальних субкультур. Було визначено, що наведені причини є основними чинниками, що стають на заваді нормальній соціалізації важковиховуваних підлітків. Такі проблеми підлітки не можуть подолати самотужки, що веде до безпритульності, алкоголізму та наркоманії, суїцидальної та саморуйнівної поведінки, криміналізації підлітків та молоді.

Беручи до уваги те, що підлітки, які мають проблеми з соціалізацією, потребують особливих підходів а отже і особливих методів роботи з ними, в роботі

було проаналізовано низку соціально-педагогічних та психотерапевтичних методів, які можна використовувати у роботі зі складними підлітками. Серед цих методів можна виокремити арт-терапію та терапію кіномистецтвом. Коли індивіди створюють мистецтво, вони можуть аналізувати те, що вони зробили, і які це викликає у них відчуття. Психологія та психотерапія використовує арт-терапію для лікування широкого спектру психологічних та навіть психічних розладів. В роботі було обґрунтовано доцільність застосування методу кінотерапії у соціально-педагогічній та психокорекційній роботі з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією.

Нами було вивчено та узагальнено досвід застосування кіномистецтва у виховній роботі із підлітками та у діяльності фахівців з надання психологічної допомоги підліткам, що мають проблеми з соціалізацією. При аналізі досвіду діяльності вітчизняних та зарубіжних кіноклубів, було виявлено що перегляд фільмів у рамках цих неформальних організацій чинить значний вплив на соціальну поведінку підлітків та допомагає їм відчувати себе більш включеними у суспільне життя. Кіноклуб являє собою спільноту людей, свій мікросоціум, де панує особлива атмосфера, вибудовуються певні відносини, з'являються свої критерії оцінок і тд. Тобто, це простір, де кожен може відкрито виражати свої думки та емоції. Почуття приналежності до культурної спільноти, де учасників об'єднують спільні інтереси, радощі, відкриття й переживання, в умовах зростаючої роз'єднаності та певної відчуженості людей є доволі цінним. Особливо такі клуби є корисним для підлітків, адже вони достатньо гостро відчувають потребу в приналежності до неформальних груп і часто можуть стикатися з неприйняттям іншими через власні вподобання й інтереси.

В рамках нашого дослідження було розроблено проект кіноклубу як простору неформального спілкування задля сприяння підвищенню ефективності процесу соціалізації підлітків. При розробці проекту було враховано особливості даної категорії клієнтів, а також розроблено відповідні рекомендації щодо проведення соціально-педагогічної та психотерапевтичної роботи з підлітками, що мають проблеми з соціалізацією. Соціокультурна діяльність кіноклубів

різнопланова й носить багатофункціональний характер, що дозволяє задовольнити соціальні й духовні потреби учасників. До основних функцій діяльності кіноклубів можна віднести: комунікативну, пізнавальну, рекреаційну, психотерапевтичну та саме ці функції задовольняють потреби індивіда у соціалізації та саморозвитку. Кіномистецтву вдається об'єднувати навколо себе мільйони людей по всьому світу. Майже одночасно з появою кінематографу, з'явилися й кіноклуби в яких люди мали змогу розділити власні враження, думки та почуття від побаченої картини разом з іншими. Отже, діяльність кіноклубів можна розглядати як інструмент практичної допомоги в становленні і розвитку підлітків, ефективним засобом формування самосвідомості та успішної соціалізації особистості.

Ми створили методику проведення «кіносеансів» для використання її в роботі розробленого нами кіноклубу задля здійснення соціальної корекції поведінки підлітків, що мають проблеми з соціалізацією. Дана методика побудована з урахуванням особливостей осіб підліткового віку та має на меті задоволення їх потреб у сфері здорової соціальної взаємодії. В методиці наявна структура, що дозволяє проводити заняття більш ефективно, а також містить в собі рекомендації для фахівців котрі будуть задіяні в процесі функціонування клубу.

Грунтуючись на аналізі теоретичних досліджень з проблем соціалізації та практичних розробок в сфері соціальної педагогіки, соціальної психології психотерапії, зокрема, аналізі досвіду роботи з важковиховуваними підлітками із застосуванням методу терапії, можна зробити висновок, що процес успішної соціалізації підлітків корелюється з організованою та проведеною з ними соціально-психологічною та соціально-педагогічною роботою через неформальне діалогове спілкування. Залучення молодого покоління до активної участі в такій неформальній організації як кіноклуб поширює можливості неформальної діалогової комунікації підлітків із сприяє розвитку в них світогляду, соціальних навичок та вмінь, що сприятиме їх подальшій інтеграції в суспільство як повноцінних його членів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. (1999). Возрастная психология – Екатеринбург: Деловая книга. 624 с.;
2. Андреева Г. М. (2005). Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений. 5е изд., испр. и доп. М.: Аспект Пресс. 363 с.;
3. Бахур О. (2012). Психологічна характеристика підлітків з делінквентною поведінкою. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник

- наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, Вип. 3. С. 220–227;
4. Божович Л. И. (2008). Личность и ее формирование в детском возрасте. — СПб. [и др.] : Питер. 275с.;
 5. Быстрицкий О.А. (2007). Терапия киноискусством. Методы повышения психологической компетенции педагогов. Школьный психолог. №3.;
 6. Виготський Л.С. (2010). Лекції по психології . СПб .: Пітер. - 148 с;
 7. Видра О.Г. (2019). Вікова та педагогічна психологія/О.Г. Видра – К.: Центр навчальної літератури, 112с.;
 8. Волков Ю.Г., (1998). Мостовая И.В. Социология. Под ред. проф. В. И. Добренькова. - М.: Гардарика, 244 с.;
 9. Грицанов А.А., (2004). Новейший философский словарь. [//inlib.biz/filosofiya_828_830/sotsializatsiya-lat-socialis-34431.html](http://inlib.biz/filosofiya_828_830/sotsializatsiya-lat-socialis-34431.html)
 - 10.Гримова А. (2008). Соціалізація – навчання жити в суспільстві / А.Гримова, А., Гречишкіна. *Дошкільне виховання: Науково-методичний журнал для педагогів і батьків.* – К., № 3. С.10-13;
 - 11.Григорьева С. Г. (2018). Социальная педагогика: учебное пособие /. – Казань: Казан.ун-т.
 - 12.Грона К. С. (2019). Агенти соціалізації та їх вплив на молодь *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Фенікс;
 - 13.Гуревич П.С. (2015). Педагогические интуиции Э. Шпрангера. Педагогика и просвещение - № 2. С. 104-107.;
 - 14.Давыдов Ю.Н., Роднянская И.Б. (1980). «Социология контркультуры»М.,
 - 15.Дюркгейм. (1893). «О разделении общественного труда»
 - 16.Животенко, Л. (2016). Арт-терапія : популярні методи в роботі психолога Психолог дошкільця;
 - 17.Зіммель Г. (2019). «Філософія грошей». Фоліо.

- 18.Каган М.С. Філософія культури (
- 19.Клаузен, Джон А. (ред.) (1968) Соціалізація та суспільство, Бостон: Маленький Браун і компанія;
- 20.Козлова, (1994). Введение в теорию воспитания. Пособие для преподавателей. М.: Интерпракс, 208 с.
- 21.Кон І. С. (1999). Соціологічна психологія. — Воронеж: МОДЕК.
- 22.Кулі, (1930). «Соціологічна теорія і соціальне дослідження».
- 23.Курчаба Т. (2015). Соціологія : навч.-метод. посіб. / Тетяна Курчаба. – Львів: ПП Сорока Т. Б., 183 с.;
- 24.Любарська О.М. (2008). Основи соціалізації особистості: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Миколаївський держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського / О.М. Любарська. – Миколаїв: Іліон, 212 с;
- 25.Малихіна Т. П., (2015). Технологія корекційно-розвивальної роботи з підлітками : навч. посіб. Бердянськ;
- 26.Маслоу. (1954). Мотивация и личность
- 27.Менегетти А. (2000). Образ и бессознательное. Москва. 434с.;
- 28.Менегетти А. (2001). Кино, театр, бессознательное. Москва. 380с.;
- 29.Мертон Р., Мид Дж., Парсонс Т. и Шюц А.: Тексты (1996). / Под ред. В. И. Добренькова. М. Американская социологическая мысль.
- 30.Мид, (1988). Культура и мир детства. Избранные произведения
- 31.Орбан-Лембрик Л. Е. (2018). Соціальна психологія / Л.Е. Орбан-Лембрик – К. : Либідь.- 573 с;
- 32.Основні особливості підліткового віку – Електронний ресурс – код доступу - <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokofo-povodzhennia-z-ditny/pidlitkovyi-vik#:~:text=Підлітковий%20вік%20–20період%20значних%20змін,з%2010%20до%2019%20років;>
- 33.Офіційний сайт кіноклубу. URL посилання: [https://biggggidea.com/project/748/;](https://biggggidea.com/project/748/)
- 34.Офіційний сайт організації. URL посилання: [http://docuclub.docudays.ua/online/;](http://docuclub.docudays.ua/online/)

35. Парсонс (1937) «Структура социального действия». М.
36. Пиаже Ж.. (1994). Избранные психологические труды. М.
37. Редько Л. О. (2011). Особливості соціалізації важковиховуваних підлітків. – стаття Національного технічного університету України «КПІ» - К., с.92;
38. Сидоров В. Н. (2001). Теория и практика групповой социальной работы. Ч.1. Исходные концепты групповой социальной работы: учебно-методическое пособие. – Донецк, ДООСМ;
39. Системний звіт. Збір даних щодо неповнолітніх, які перебувають у контакті із законом https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2021/Звіт_статистика_фінальна-версія.pdf;
40. Скільки дитячих суїцидів зафіксовано за останні роки. Відповідає ОГПУ <https://susplne.media/107326-skilki-vipadkiv-ditacih-suicidiv-zafiksovano-za-ostanni-roki-vidpovidaie-ogpu/>);
41. Столяренко, О. (2012), Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, – 280 с;
42. Танчин І., (2008). Соціологія. Навчальний посібник. Львів: Укр. акад. друкарства – 360 с;
43. Титаренко О.О. (2020). Соціологія: навчальний посібник/Титаренко О.О. – К.:ВД «Дакор», 210с.;
44. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. та ін.; за ред. Трофімова Ю.Л., (2001). Психологія: Підручник / К.: Либідь,;
45. Туленков М.В. (2005). Організаційна взаємодія в системах соціального управління : моногр. К. : ІПК ДСЗУ. 222 с.;
46. Федорчук В. М. (2014). Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. Центр учбової літератури, – 250 с. К.
47. Фельдштейн Д. И. (1999). Психология взросления. Структурно-содержательные характеристики процесса развития личности. Избранные труды. М. Московский психолого-социальный институт Флинта;
48. Хломов К.Д. (2014). Підліток на перехресті життєвих доріг: соціалізація, аналіз факторів зміни середовища розвитку / К.Д. Хломов [Електронний

- ресурс] // Психологічна наука і освіта psyedu.ru. №1. URL: <http://psyedu.ru/journal/2014/1/Hlomov.phtml>;
49. Черниш, О. (2021) «Соціалізація особистості як наукова проблема». Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки;
50. Шевченко Г.П., Бєлих О.С., Зеленов Є.А. та ін. (2006). Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: Монографія.. - Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля. - С.82-83;
51. Эриксон Эрик. (2006). Идентичность: юность и кризис: Учеб. пособие: Пер. с англ./ А.В.Толстых (общ. ред. и пре дисл.) – 2 изд. – М.: Флинта и др.;
52. ЮНФПА. Підліткова і молодіжна демографія. Огляд [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/factsh>. (Англійською мовою);
53. Ягупов В.В. (2002). Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь. 560 с.;
54. Barker P. (1996) Psychotherapeutic metaphors: A guide to theory and practice. NY: Brunner/Mazel;
55. Freedman J. & Combs G.(1996). Narrative Therapy: The Social Construction of Preferred Realities. NY: Norton.
56. Gerald A. (2004). Like a movie: Contemporary relationships without the popcorn. MN: Paragon House Publishers;
57. Jung, C.G. (1939). The Integration of the Personality. NY and Toronto: Farrar & Rinehart, Inc.;
58. Wolz, Birgit. (2005). E-Motion Picture Magic CO: Glenbridge Publishing Ltd;
59. Arnet, J.J., Larson, R., & Offer, D. (1995). Beyond effects: Adolescents as active media users. Journal of Youth and Adolescence, 24, 511- 518;
60. Belvederi Murri M, Ekkekakis P, Magagnoli M, et al. (2018). Physical Exercise in Major Depression: Reducing the Mortality Gap While Improving Clinical Outcomes. Front Psychiatry;

61. Berger, P. L., and T. Luckmann. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books.;
62. Bourdieu, P., Darbel, A., Schnapper, D., 1991[1969]. *The Love of Art. European Art Museums and Their Public*. Polity Press, Cambridge;
63. Common Sense Media. (2015). *Landmark Report: U.S. Teens Use an Average of Nine Hours of Media Per Day, Tweens Use Six Hours.*;
64. Gardner, Howard. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. NY: Basic;
65. Garth Jowett, J. M. (1989). *Movies as Mass Communication; Sociology of the movies* (Second ed.). Newbury Park: The SAGE COMMTEXT Series, pp. 1-112.;
66. Gary Solomon, PhD, MPH, MSW (1999). - *The Motion Picture Prescription and Reel Therapy*;
67. Habermas J. (1987). *The Theory of Communicative Action* / McCarthy T. (ed.) Boston: Beacon Press;
68. Haen C, Nancy Boyd Webb. (2019). *Creative Arts-Based Group Therapy with Adolescents: Theory and Practice*. 1st ed. (Haen C, Webb NB, eds.). Routledge;
69. Jeon, K.W. (1992) *Bibliotherapy for gifted children*. *The Gifted Child Today*, 15, 16–19
70. Kaimal G, Ray K, Muniz J. (2016). *Reduction of cortisol levels and participants' responses following art making*. *Art Therapy*;33(2):74-80;
71. Konner M (2010) *The Evolution of Childhood: Relationships, Emotion, Mind* (Harvard Univ Press, Cambridge, MA);
72. Laland KN, Hoppitt W (2003) *Do animals have culture?* *Evol Anthropol* 12:150–159.;
73. Lamont, M., Lareau, A., (1988). *Cultural capital: allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments*. *Sociological Theory* 6 (2), 153–168.;
74. Lampropoulos, G. K., Kazantzis, N., & Deane, F. (2004). *Psychologists' use of motion pictures in clinical practice*. *Professional Psychology: Research and Practice*, 35, 535–541;

75. Morawski, C.M. (1997) A role of bibliotherapy is in teacher education. *Reading Horizons*, 37, 243–259.
76. Nesi J, Widman L, Choukas-Bradley S, Prinstein MJ. (2017). Technology-Based Communication and the Development of Interpersonal Competencies Within Adolescent Romantic Relationships: A Preliminary Investigation. *J Res Adolesc.*;27(2):471-477.;
77. Parsons, 1968, «Socialization and schools»
78. Regev D, Cohen-Yatziv L. (2018). Effectiveness of art therapy with adult clients in 2018—what progress has been made? *Front Psychol.*;9;
79. Schouten KA, de Niet GJ, Knipscheer JW, Kleber RJ, Hutschemaekers GJM. (2014). The effectiveness of art therapy in the treatment of traumatized adults. *Trauma, Violence, & Abuse.*;16(2):220-228;
80. Smelser, 1967, *Sociology*
81. Solomon, G. (2001). *Reel Therapy: How Movies Inspire You to Overcome Life's Problems*. NY: Lebhar-Friedman Books.;
82. TYLOR, EDWARD B. (1871/1958) *Primitive Culture : Researches onto the Development of Mythology, Philosophy Religion, Art and Custom*. 2 volumes. Volume 1: *Origins of Culture*. Volume 2. *Religion in Primitive Culture*. Gloucester, Mass, Smith.;
83. *The Oxford Dictionary of Sports Science & Medicine* (3 ed)
84. Thompson, W. E., & Hickey, J. V. (1999). *Society in Focus; Introduction to Sociology*. (Third, Ed.) Longman. An imprint of Addison Wesley Longman, Inc., 183-215, 446;
85. Van Lith T. (2016). Art therapy in mental health: A systematic review of approaches and practices. *The Arts in Psychotherapy.*;47:9-22.;